

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

PLATON'DA KÖTÜLÜĞÜN TEOLOJİK KÖKENLERİ

Furkan YANMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ

NİSAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PLATON'DA KÖTÜLÜĞÜN TEOLOJİK KÖKENLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan YANMAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe

“Bu tez 17/04/2023 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ	Başarılı
Doç. Dr. Tufan ÇÖTOK	Başarılı
Doç. Dr. Fehmi ÜNSALAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Furkan YANMAZ

17/04/2023

ÖNSÖZ

Çalışma süreci boyunca desteklerini sürekli hissettiğim değerli arkadaşlarım Abdurrahim KARAKURT, Nilüfer YILMAZ ve Salih CANBAZ olmak üzere destek veren arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca beni yalnız bırakmayan sevgili aileme her şeyi borçluyum. Tez sürecinde, getirdiğim her metni satır satır okuyan değerli danışmanım Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ hocama bana kazandırdığı birçok yöntem ve değer için çok müteşekkirim.

Furkan YANMAZ

17/04/2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: HOMEROS METİNLERİNDE KÖTÜ KAVRAMI	6
2. BÖLÜM: HESIODOS METİNLERİNDE KÖTÜ KAVRAMI.....	14
3. BÖLÜM: ORFİK FRAGMANLARDA KÖTÜ KAVRAMI	20
4. BÖLÜM: PLATON ÖNCESİ FİLOZOFLARDA KÖTÜ KAVRAMI.....	25
5. BÖLÜM: PLATON FELSEFESİ'NDE KÖTÜ KAVRAMI	30
5.1. Devlet Eserinde Kötü Kavramı	33
5.2. Timaios Eserinde Kötü Kavramı	40
5.3. Yasalar Eserinde Kötü Kavramı	46
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	54
ÖZGEÇMİŞ	57

ÖZET	
Başlık: Platon’da Kötülüğün Teolojik Kökenleri	
Yazar: Furkan YANMAZ	
Danışman: Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ	
Kabul Tarihi: 17/04/2023	Sayfa Sayısı: iii (ön kısım) + 57 (ana kısım)
Platon’un felsefe anlayışı içerisinde kötülüğün ortaya çıkışı ve konumlandırılması hem anlam olarak teolojik ve mitsel açıdan ele alınacak hem de kavram takibi yapılmıştır. Platon’un ahlak anlayışı içerisinde kötülük kavramı, devlet için kötülük, insana bağlı ve insandan bağımsız kötülük gibi kavramsal olarak birbirlerinden farklı şekillerde kullanılmıştır. Platon’un felsefesinde kötülüğün ortaya çıkışının teolojik nedenleri, Homeros, Hesiodos ve Orfik metinler gibi mitolojik metinler yardımıyla ele alınarak incelenecek ve farklı kavramsal kötülük kullanımları takip edilmiştir. Platon ruh anlayışı üzerinden şekillendirdiği devlet yapısı içerisinde kötüyü nasıl konumlandığı incelenmiştir. Timaios metninde tanrısal bir yaratım ile oluşan her şeyin içerisinde kötünün varlığı soruşturulacak. Yasalar eseri ile tanrısal yasalar koyarak kötü olan şeylerden toplumu korumanın yöntemi araştırılmıştır. Platon’un kötülüğü adlandırırken farklı kavramlar kullanması nedeniyle, kötülüğü ifade etmek için kullandığı kavramları, etkilendiği filozoflar ve daha temel olarak mitolojik metinler üzerinden kavramsal takibi yapılarak kavramların dönüşümü ortaya konmaya çalışılmıştır. Temel diyaloglar olarak Timaios, Yasalar ve Devlet diyalogları üzerinde durulmuştur. Platon’un diyaloglarında mitolojik metinlere yaptığı atıflar kötülük kavramı çerçevesinde yeniden ele alınarak analiz edilmiştir. Platon’un felsefesi içerisinde kötülüğün oluşumunun tarihsel ve kavramsal arka planı takip edilerek kötülüğün nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konmuştur. Platon’un kötülük anlayışının tam olarak nereden beslenerek ortaya çıktığı ve kendi düşünce dünyasında nasıl değiştiği net bir şekilde ortaya konmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Kötülük, Teoloji, Ahlak	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Theological Roots of Evil in Plato	
Author of Thesis: Furkan YANMAZ	
Supervisor: Prof. Dr. Rahmi KARAKUS	
Accepted Date: 17/04/2023	Number of Pages: iii (pre text) + 57 (main body)
In this work, the emergence and positioning of the term evil in Plato's conception is discussed both in terms of theological and mythological meaning along with concept tracking. Accordingly, in Plato's understanding of morality, the concept of evil is used conceptually in different ways such as evil for the Republic, and evil dependent on and independent of human beings. The theological reasons for the emergence of evil in Plato's philosophy is examined owing to the help of mythological texts such as the works of Homeros, Hesiodos, and Orpheus and various concept of the term evil are tracked. It is examined how Plato positions evil in the structure of Republic which is constructed along his understanding of the spirit. The existence of evil in all that is created by a divine is investigated in Timaios. The method of protecting the society in bad things by putting divine laws has been investigated in Laws. The concepts he uses to express evil are tracked by the philosophers he is influenced by and, particularly, by mythological texts, since he uses various concepts to name the term evil. Timaios, Laws, and Republic are emphasized as the main dialogues. The references to mythological texts in Plato's dialogues have been reconsidered and analyzed within the framework of the concept of evil. It is revealed how evil has undergone a change by following the historical and conceptual background of the formation of evil in Plato's understanding. It is clearly revealed where exactly Plato's understanding of evil originates and how it changed in his conception.	
Keywords: Evil, Theology, Moral	

GİRİŞ

İyinin karşıtı olarak kötü, insanlık tarihinin merkezinde yer alan temel karşıtlıklardan birisi olmuştur. Genellikle felsefenin ana problem alanlarından birisi olan Aksiyoloji içerisinde bulunan ahlak felsefesinin inceleme konusu olmuştur. Aynı zamanda iyi, güzel, doğru gibi değerler de insanın anlamlandırma yetisi için kaçınılmaz kavramların başında gelir. Felsefe tarihi açısından ise kötü, bir problem alanı olarak teolojik ve ahlak konularında incelenmiştir. Ancak terim kendisi üzerinden bir incelemeye gidilmemiştir. Genellikle ahlaki konular incelendiği zaman iyi üzerinden dolaylı bir inceleme konusu olarak incelenmiştir. İyi terim hakkında sorulan sorular, söz konusu kötü kavramına gelince sorulmamış bu nedenle kötü yalnızca iyinin bir karşıtı olarak kalmaktan öteye gidememiştir. Kötü terimi, karşıtı olan iyi gibi insanın yapıp etmelerini sınırlayan ve niteleyen anlamda kullanılmıştır. Kimi zaman ise kozmosun oluşum nedeni olarak görülen ana unsurlardan birisi olmuştur. Daha sonra filozoflar kötü kavramını teolojik ve toplumsal alanlarda ele alarak incelemeye başlamışlardır.

Çalışmanın Konusu

Bu tezde, üzerinde duracağımız ana konu felsefe tarihinin en önemli filozoflarından birisi olan Platon'un kullandığı κακ - ος (kakos-kötü) terimini nasıl inşa ettiğinin tarihsel bir arka plan üzerinden okuyarak bu konudaki düşünce dönüşümünün izini sürmek olacaktır. Kavram Antik Yunan'da farklı anlamları ile de kullanılmıştır. Kötü, için kullanılmayan diğer anlamları dışında kakos kavramını kötü anlamına gelebildiği her kullanımı takip ederek ilerleyeceğiz. Kavramın Platon'a gelmeden önceki homeros, hesiodos, oprheus ve presokratik filozofların fragmanlarındaki kullanımları takip edilerek kavramın tarihsel bağı ortaya çıkartılacaktır. Aynı zamanda kötü hakkındaki teolojik ve theogonik düşünceleri, dönemseller olarak düşünce akışı içerisinde takip etmek, bize daha geniş bir anlam örgüsü sunacaktır. İncelememiz temel metinler olarak Devlet, Timaios ve Yasalar kitaplarında kötü üzerine yoğunlaştığı diyalogları içermektedir. Bu üç diyalog kanaatimizce Platon'un felsefesinin olgunlaşması ile ona özgü görüşlerin net bir şekilde anlaşıldığı diyaloglardır. Ruh, toplum ve teoloji hakkında kötü olana dair temel önermeler bu diyaloglarda bulunmaktadır. Bu nedenle Platon'un diğer diyaloglarını yan kaynak olarak kullanarak bu üç ana metin üzerinden bir inceleme yapacağız. İncelememin temel

noktası Platon'da kakos kavramının teolojik karşılığının nasıl inşa edildiği olacaktır. Kavramın Platon'a gelmeden önce uğradığı anlam değişiklikleri takip edilecektir. Yunan teolojisinin temellerini oluşturan theogonik anlatıcılar olarak Homeros, Hesiodos ve Orpheus üzerinden kötü kavramının nasıl temellendirildiği ele alınacaktır. Presokratik filozofların kötü kavramını nasıl ele aldıkları da incelenecektir.

Çalışmanın Önemi

Yayınlanan lisansüstü tezleri incelediğimiz üç adet çalışma bu konuya daha yakın görünmekte.^{1 2 3} Bu tezlerden yalnızca Boğaziçi Üniversitesi'nde İmge Oranlı tarafından yazılan tez kötülüğü ele almaktadır. Diğer iki tez kötülük üzerinde durmak yerine iyi ve erdemler üzerinde durmuştur. Kötü kavramının yunanca karşılığına İmge Oranlı sadece 76.sayfa da bir kere değinmiş ve orijinal kavramın üzerinde durmamıştır. Diğer iki tez ise kötü kavramının yunanca karşılığını vermemiş ve metinlerinde hiç bahsetmemişlerdir. Dergi park üzerinden benzer konu hakkındaki makalelere baktığımız zaman Ülker Öktem'in yazmış olduğu makale Platon üzerinden doğrudan kötüyü araştıran tek makedir.⁴ Ancak makalede kötü kavramının Yunanca kökenine ve nasıl dönüştüğüne ne yazık ki değinilmemiştir. Bir diğer önemli makale ise Özgüç Orhan'ın, Platon'un adalet görüşünü Homeros ve Hesiodos üzerinden yunanca kavramları ile beraber takip ederek kaleme aldığı makale bulunmaktadır. Ancak Platon'un birçok kavramının nasıl dönüştüğünü görebildiğimiz bu makalede kakos (kötü) kavramından bahsedilmemiştir. Yapacağımız incelemede kötü anlayışının yunan dünyasındaki dönüşümünü kısa bir tarihsel seyir içerisinde sunarak anlam bağındaki değişimi ortaya çıkarmaktır.

Antik Yunan, yakın coğrafyalarında yer alan inanç sistemlerinden kaçınılmaz olarak etkilenecek bir inanç sistemi inşa etmiştir. Antik Yunan'da tam olarak kötülüğü ifade eden tek bir kavram bulunmuyor. Bu nedenle kötülüğün bizatihi bir tanrısal karşılığı da yoktur. Ancak genellikle kötü kelimesi için kaka, kakos ve kakia kavramlarının kullanımı yaygındır. (Autenrieth, 1891, s. 151) Söz konusu kelimelerden ahlaki kötülüğe vurgu yapan kakos üzerinde duracağımız ana kavram olacaktır. Kakos aynı zamanda korkak,

¹ Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Platon ve Aristoteles'in Etik Anlayışlarının Karşılaştırılması, Şeniz Eren

² İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Platon'un İdealist Ahlakı, Murat Güven

³ Boğaziçi Üniversitesi, The Question of Evil in Plato, İmge Oranlı

⁴ Platon Felsefesinde Kötülük Problemi, DTCF Dergisi 58.1,641-661, Ülker Öktem

alçak anlamlarına da gelmektedir. Kişilerin güzelliği söz konusu olduğunda yüzü kötü olan kişiye yani çirkin, cesaret gibi erdemler söz konusu olduğunda cesareti eksik olan kişi yani korkak, gerçekleştirmek için uğraştığı bir eylem söz konusu ise o eylemin değersizliğini ifade etmek ve kötülemek için de kullanılmıştır. (Chingnell, 2009, s. 54)

Poneria kelimesi de kötü anlamında gelmek üzere sınırlı ahlaki durumları ifade etmek için kullanılmış görünmektedir. İncil metni ile birlikte günah için en çok kullanılan kavram haline geliyor. (Kurihara, 2000, s. 7) Yakın anlam içeren aischron kelimesi de utanç verici ve iğrenç anlamlarında kullanılmaktadır. Kakos kelimesi kötü anlamını taşıyan κακ (kak) ve ος'un birleşmesi ile oluşmuştur. Kavramın etimolojik kökeni net olarak bilinmemektedir. İtalyanca'ya "cacare", Almanca'ya "kacke", Fransızca'ya "caca" olarak geçmiş ve dışkı anlamında kullanılmaya başlamıştır. (Forsyth, 2000, s. 521)

Türkçede kullanılan kötü, dışkı ve pis anlamına gelen "kaka" kelimesi de buradan geldiği düşünülmektedir. Kakos insanların davranışlarını ahlaki bir temel üzerinden nitelemek için kullanılan kötünün o dönem için karşılığı sayılan adi, korkak ve değersiz anlamlarına gelmekteydi. Bu anlam dönemin meşhur şairleri olan Homeros, Hesiodos ve Aeschylus da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Aeschylus'un "Seven Against Thebes" eserinde kavramın değersiz ve korkak anlamlarında kullanıldığını görebiliriz: "Utanç verici davranmakta yavaştır ve korkak (κακός) bir doğası yoktur."⁵ Bu gibi kullanımları ile o dönem için kötüyü (kakos) niteleyen anlamlarının içerisinde kalarak, bir ahlak yargısı olarak hangi teolojik temellere dayandığı tespit etmeye çalışacağız. Antik oyun yazarları gibi bazı filozoflarda kötü hakkında düşünceler ortaya atmıştır.

Antik Yunan felsefesinde ise kötülük hakkındaki düşüncesi ile ön plana çıkmış olan Epikuros'u tragedya yazarından sonra diğer bir örnek olarak görebiliriz. Epikuros yaşadığı dönem içerisinde kötülük sorununun bir versiyonunu oluşturmuştur. Epikuros, tanrı ve kötülük ilişkisi üzerine yaptığı sorgulamalar sonucunda bir çeşit paradoks ortaya koymuştur. "Epikuros Paradoksu" olarak bilinen önermeler dizinini Lactantius, De Ira Dei'de Epikuros'a atfeder:

"Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de kaldıramaz; veya kaldırılabir ama kaldırmak istemez; ya da ne kaldırmak ister ne de kaldırılabir, yahut ta hem kaldırmayı ister hem de kaldırılabir. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da

⁵ 410.fragman

kaldıramıyorsa O, güçsüzdür ki bu durum, Tanrı'nın karakteri ile uyuşmaz. Eğer ortadan kaldırılabiliyor fakat kaldırmak istemiyorsa O, kıskançtır ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyuşmaz. Şayet O, kötülüğü ortadan kaldırmayı istemiyor ve kaldıramıyorsa O hem kıskanç hem de güçsüzdür. Bu durumda ise Tanrı değildir. Eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor ve hem de kaldırıyorsa ki Tanrı için uygun olan budur, o takdirde kötülüğün kaynağı nedir? Ya da kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır.” (Hume, 1995, s. 203)

Kötülüğe dair bu gibi açıklamalar mitolojik veya felsefi alanlarda kavramın nasıl kullanıldığına dair izlenimler sunmaktadır. Bu nedenle kronolojiyi takip ederek ilk olarak mit yazarlarının metinlerinde kötü kavramı nasıl kullanılmış inceleyeceğiz.

Çalışmanın Amacı

Platon'un kötülük anlayışı daha önce geriye dönük incelenmeyen metinler eşliğinde geriye dönük olarak takip edilecektir. Platon'un kötülük düşüncesi Homeros, Hesiodos ve en incelemesi gereken metin olan Orfeuscu metinler üzerinden ilk kez takip edilecektir. Takibi yapılan kötülük kavramlarının Platon'un felsefesini besleyen filozoflar tarafından nasıl kullandığı ve şekillendirildiği ortaya koyulacaktır. Platon'un kötülük düşüncesinin şekillenmesine neden olan felsefi ve mitsel öğeler bir araya getirilerek, Platon'un kötülüğü teolojik bir sistem içerisine nasıl konumlandığı ortaya çıkarılacaktır. Platon'un diyalogları üzerinden çözümlemesi yapılarak teolojik, mitsel ve etkilendiği filozoflar gibi faktörler bir araya getirilerek Platon'un kötülük düşüncesini ortaya koyarken beslendiği düşünce haritası net bir şekilde ortaya konacaktır. Platon'un düşünce haritasında kötülüğün oluşumu ahlak sisteminin temellini oluşturduğu için ahlak anlayışını daha iyi bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Platon'un metinlerini incelemek ve analiz etmek için öncelikle kaynaklara ulaşmak amacıyla literatür taraması ve içerik analizi yapılacaktır. Araştırmada izlenecek yol haritası Nitel yöntemdir. Bu yöntemi uygulanılmasının temel nedeni metinleri incelerken sorulacak soruların nitel yöntem üzerinden gidilmesi ile daha metodolojik olacaktır. Bu yönetime göre problemleri sorgulama yoluyla daha hızlı bir şekilde çözüm odaklı olacaktır. Nitel yöntem aynı zamanda genellemeden uzak, kavram ve kuramları oluşturmaya yönelik çalışmalarımda yardımcı olacaktır. Nitel yöntem ile birlikte

“Niçin?”, “Nasıl?”, “Ne şekilde?” gibi sorular ile cevaplara daha pratik bir şekilde gitmemizi sağlayacaktır. Nitel yöntem araştırmada literatür ile elde edilen dökümanlarla birlikte araştırma sonucunda daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Veri toplama araçları ve analiz yöntemleri; Platon’un eserleri, Platon’un yorumcuları, eserlerinin üzerine yazılan incelemeler, makale, kavram çalışmaları, yabancı dillerden çeviriler. Merkeze alınarak veri toplama araçlar bu şekilde değerlendirme yapılacaktır. Analiz yöntemi ile birlikte daha tutarlı ve doğru şekilde tezimi tamamlamamı sağlayacaktır.

1. BÖLÜM: HOMEROS METİNLERİNDE KÖTÜ KAVRAMI

Platon, Homeros'u genellikle tanrılara yönelik söylemleri nedeniyle eleştirmiştir. Bilindiği gibi Platon, tanrıları çirkin ve aşağı gösterdikleri için devletinde şairlere yer vermemiştir. Ancak antik yunan dünyası için bir öğretmen olarak görülen Homeros, Platon için felsefi görüşlerini anlatma ve aktarma aracı olarak kullanılmıştır. İlk öğretmen olarak Homeros, Yunanlılara erdemleri öğretmiştir. (Platon, 1995, X.595b) (Grziosi, 2006) Erdemleri, toplumdaki temsilleri üzerinden bizlere sunarak, onları anlaşılır hale getirmiştir. Bizlere, insanların toplum içindeki görevlerine uygun olan erdeme göre yaşamanın tanrılara yaraşır bir davranış şekli olduğunu anlatmaktadır. Kusurlu ve insan biçimci tanrı anlayışı ile bizlere temel değerler anlatısı sunmaya çalışır. Homeros'un eserlerindeki kahramanlar aynı zamanda Yunan haklı için arketip olarak hizmet etmektedir. Toplumundaki ahlaki yapının geliştirilmesi için bir temel oluşturmuştur. Genel olarak, Homer bir din yaratmasa da, mitsel eserleri eski Yunan dini inançlarını ve uygulamalarını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Çünkü Homeros'un anlatısında tanrılar tamamen iyi bir doğaya sahip olarak karşımıza çıkmamaktadır. (Adam, 2021, s. 53) Gökyüzü ile yeryüzü arasında yani tanrılar ile insanlar arasında geçirgen bir ilişki bulunmaktadır. Platon, tanrılara yaraşır olan ile insan için olanı net şekilde birbirinden ayıracaktır. Aynı şekilde tanrı anlayışı da Platon'a kadar birçok değişime uğramıştır. (Adam, 2021, s. 47) Ancak Homeros sadece iyi olan şeylerden bahsetmemiştir. Bu durumda da tanrıların, hangi davranışları kendilerine karşı saygısızlık olarak gördükleri belirlenmiştir. Bu tanrı karşıtı davranışlar saygısızlığa uğrayan tanrı tarafından, kişiye ceza olarak geri döner. Bu gibi ölçüt sayılabilecek durumların ilk örneklerine Homeros'un metinleri sayesinde ulaşabiliyoruz. Antik dönemde yaşamış olan birçok filozof ele aldıkları konu hakkındaki, ilk düşünceleri ortaya koyarken Homeros'a dair atıflarda bulunmuşlardır. Bu hem ona bir saygı hem de zaman içerisinde eleştiriye dönüşmüştür. Bir konu üzerinde tartışıldığı zaman ilk şairler bu konu hakkında şöyle söylerlerdi diyerek onların o konu hakkındaki yorumlarından yola çıkılması onların önemini vurgulamaktadır.

Homeros'un toplum yapısı için kullandığı temel karşıt kavramlardan ikisi Agathos ve Kakos'tur.⁶ Agathos asil savaşçı sınıfının taşıması gereken bir erdemdir. Homeros için kötülüklerden ve kötülüğe yol açabilecek davranışlardan uzak durmak için tanrılara sürekli kurban verilir. Bu kurban ritüeli kişilerin yaptıkları hatalar için tanrılara tövbe ederek bağışlanma ister. Kişi tanrıları aşağılayacak bir davranış sergilemiş ve erdemsiz davranmış ise tanrılar o kişiyi cezalandırır. Ancak kişi cezalandırılmadan önce veya sonra tanrılara kurban sunar ise tanrılar kişiyi cezalandırmaktan vazgeçmeyebilir.

“O söylesin, Phoibos Apollon'un bu büyük öfkesi neden?

Adak mı adamadık, yüzlük kurbanlar mı kesmedik?

Uzaklaştırması için başımızdan şu salgını” (Homer, 2008, I.fr.65)

Tanrıların onurlarına (time) zarar verildiği zaman Poseidon, Athena, Apollon öfkelerini insanların üzerine salmaktan geri durmamışlardır. Ta ki insanlar tanrılara onur payını verene kadar. Prometheus üzerinden şekillenen bu kurban ritüeli, kötülüğün insan hayatına girmesine de neden olacaktır. Bu konu Hesiodos bölümünde yeniden ele alınacaktır.

Antik Yunan'daki erdemlerin kökeni Homeros metinlerinde yattığı için kötünün kökenlerini araştırmak için de ilk olarak Homeros'un metinleri ele alınacaktır. (Grziosi, 2006, s. 7) Homeros metinleri antik dönemde değerlerin inşası ve kavramsallaştırılması açısından temel niteliktedir. Homeros'un yaşadığı dönem içerisinde kötü (kakos) terimi, ahlaki açıdan toplumda önemli sayılan davranışların durumunu ifade etmek için kullanılıyordu. Homeros toplumu oluşturan temel unsurları şiirlerinde karakterlerle belirlemiştir. Toplumda erkekler üzerinden işleyen ahlaki yargılar, toplumun ondan beklediği görevlerini yerine getirmesi ile belirlenir. Bir kralın ordusunu ve halkını iyi yönetmesi, bir savaşçının cesur olması, bir yargıcın adil olması gibi kendi görevlerine uyan erdemlere (arete) göre hareket etmeleri onların iyi (agathos) olmasını sağlayacaktır. Bu bağlam içerisinde agathos, arete'yi gerektirmektedir. (MacIntyre, 1998, s. 4) İnsanlar toplum içerisinde iyi olabilmek için kendilerine yüklenen görevi tam anlamıyla yerine getirmelidir. İnsanlar görevlerini tam olarak yerine getirdiği takdirde toplum bu kişileri yüceltecek ve isimlerini yaşatacaktır. Aksi bir durumda kişi toplumun ona yüklediği

⁶ Aksi belirtilmediği sürece Yunancası verilen bütün kavramlar, İngilizce çevirisi ile karşılaştırılarak Perseus sitesinden alınmıştır. E.T. 23/8/2022

görevleri yerine getirmez ise toplum tarafından aşağı görülecek ve ismi kötü anılarak asla hatırlanmayacaktır. Bu ikinci durum bir kişinin toplumda karşılaşılabileceği en utanç verici hal olarak karşımıza çıkmaktadır. Homeros'un belirttiği Yunan toplumunda insanların birbirlerinin değerlerini ölçebilecekleri, değerlere uygun yaşayıp yaşamadıklarını belirleyecekleri bir utanç kültürleri bulunmaktadır. Homeros'un destanlarda bizlere sunduğu savaşçılar için konulan en yüksek değer onur kavramıdır. Homeros'un bize sunduğu toplum yapısının tarihsel gerçeklikle ne kadar bağdaştığı net değildir. Bize olması gerekenlerin bir araya getirildiği ve belirli bir erdem düzeni içerisinde işleyen ideal bir toplum yapısı sunmaya çalışmaktadır. (MacIntyre, 1998, s. 7) Homeros theogonia içerisinde ölümden sonra hayat silik ve gölge⁷ olarak görüldüğü için insanlar yaşamları içerisinde ancak isimlerini, itibar ve onurlarını ölümsüz kılabilirlerdi. Bu mücadele savaşçılar için temel motivasyon görevi görmektedir. Akhilleus gibi savaşçılar için kötü olan şey savaşta onur payını elde edememektir. Homeros kakos terimini pek çok yerde farklı anlamda kullanmıştır. İlyada eserinde kötü (kakos) terimi, ilk olarak giriş kısmında yer alan fragmanda şu şekilde geçmektedir. “Apollon, Leto ile Zeus’un oğlu. Krala kızıp orduya kıran salan o” (Homeros, 2008, I.fr.5) Ancak eserin Yunanca metninde ve İngilizce çevirisinde “Apollon” ismi bulunmamakla birlikte, yayılan salgın hastalığı nitelemek için κακήν (kakeyn) (kötü) kelimesi kullanılmıştır. Ancak ne yazık ki çeviride bu kelimeye de yer verilmemiştir. Orijinal metinde kötü “kötü salgın (kıran)” olacak şekilde durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ahlaki yargı içermeyen bir nitelemedir. İlyada eseri özelinde, Homeros bizlere savaş zamanı için geçerli bir ahlak ölçütü koymaktadır. Bu ölçüt ikinci kitap 362. fragmana bakacak olursak daha anlaşılır hale gelecektir. Nestor, Agamemnon’dan savaşçıların hangilerinin cesur (esthlos) hangilerinin korkak (kakos) olduğunu belirleyip gruplara ayırmasını ister.

“işte o zaman görürsün sen de, hangi komutan, hangi ordu korkak (kakos), hangi komutan, hangi ordu yiğit. Anlarsın kenti neden alamadığını, tanrı buyruğundan mı, erlerin ödleğliğinden (κακότης) mi yoksa, yoksa beceriksiz olmalarından mı?” (Homeros, 2008, II. fr.362)

Toplumun savaşçılardan beklediği en temel erdem onların cesur olmasıdır. Agamemnon’nun kendi erdemine uygun davranması iyi savaşçılar seçmesi ile ilgilidir.

⁷ “bir şeyler var insandan Hades ülkesinde bile, içinde can yoksa bile, bir ruh var, bir gölge.” İlyada.23.fr100

Daha sonra ise onları iyi yönetmelidir. Burada ilk adım olarak savaşçıların arasında korkak (kakos) olanları yani cesaret erdemini taşımayanları bulmak ve ayırmaktır. İlyada kitabının temel kötü anlayışı (kakos) cesaretsizlik veya korkaklıktır. Kavramın vücut bulmuş hali olarak Homeros, Thersites'i karşımıza çıkartır;

“Akhaogulları denmez size artık, Akha kadınları demeli, sizi aşağılık herifler sizi. Haydi yurda dönelim gemilerimizle, tek başına bırakalım Troya'da onu, otursun onur payının üstüne. Yardım etmeyelim de görsün sonunu” (Homeros, 2008, II. fr. 230)

Thersites'in temsilinde bulunan korkaklık (kakos), cesur (esthlos) Odysseus tarafından dövülerek cezalandırılır. Bu olay iyi ve kötü karşıtlığının net bir betimlemesi olarak görülebilir. Benzer bir şekilde Andromache de, Hector'u savaşmaması için ikna etmeye çalışır. Ancak Hector toplumun ahlaki kavramlarından biri olan aidos'tan (utanma) ve bir savaşçı erdemi (arete) olan cesaret (esthlos) yerine korkaklık (kakos) göstereceğinden yola çıkar ve toplum önünde küçük düşeceğini belirterek savaştan kaçmayı reddeder.

“Ben de düşünüyorum bunları, karıcığım, ama savaştan çekilirsem bir korkak (kakos) gibi, Troya erkeklerinden utanırım, bakamam uzun entarili kadınların yüzüne, içimden de gelmez, ne yapayım, ün kazanmak için hem babama, hem kendime, öğrenmişim cesur (esthlos) olmayı” (Homeros, 2008, VI. fr.440)

Hector'un aidos'u gözeterek hareket etmesi örneği, benzer şekilde Sokrates'in hapisten kaçmak istememe nedenlerini aidos'a dayandırması ile paralellik göstermektedir. Aidos'un iki dönem içinde geçerli bir ahlak ölçütü olduğunu görebiliyoruz. Çünkü aidos davranmak, kişiyi kakos yapacaktır. Bu da o kişiyi arete'den uzaklaştırır. Toplum yapısı içerisinde davranışları şekillendiren kakos'un temel olarak insan hayatına nasıl girdiği yine Homeros' tarafından anlatılmaktadır. Kötünün (kakos) thegonik kökenlerine dair ilk izler İlyada 24.kitabının 525-530 fragmanları arasında yer almaktadır.

“Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi dokudu: Yaşayacak insanlar acı içinde. Ama ölümsüzlerin hiçbir kaygısı yok. İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde, biri kötü (κακῶ), biri iyi bağışlarla dolu. Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere, iyisinden de, kötüsünden de pay alır insanoğlu. Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa bir adam, yoksul olur, hor görülür, zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde, tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz yüzüne.” (Homeros, 2008 XXIV. fr.525-530)

Yanında iki kavanoz bulunan Zeus, bir kavanozdan dilediğine kötülük, diğer kavanozdan ise dilediğine, kutsal şeyler sunmaktadır. Ancak temelde iki ayrım söz konusudur. İlki insanların kendi başlarına açtıkları kötü olayları tanrılardan bilmesidir. İkincisi ise tanrıların seçtikleri insanları kötülük ile sınamasıdır. Bu şekilde Homeros dünyasında kötülüğün tanrı ile ilişkisi insani ve tanrısal açıdan bizlere sunulmuş olur.⁸ İnsanların en iyi seçeneği iki küpten de pay almasıdır. Sadece iyi küpten pay alarak varolamazlar. Yalnızca iyi ve kötünün karışımı veya sadece kötü onların payı olabilir. Ancak Homeros'un İlyada eserinde bize anlattığı kötülükler bu şekilde görünmüyor. Akhilleus veya bir savaşçı, kötü (kakos) bir duruma karşı her zaman için karşı durmak zorundadır. Çünkü onların temel motivasyonu onur (time) ve ün (kleos) üzerine kuruludur. Akhilleus bir savaşçı ve kahraman olarak bize kötünün (kakos) ne olduğunu dair bir bakış açısı sunar. Akhilleus, iyi (agathos) ve cesaret (estlost) erdemlerini taşıdığı için yaptığı itaatsiz eylemler onun erdemlerinden çıkmasına neden olmamaktadır. Agamemnon onur payını alarak onu öfkeliendirdiği zaman Akhilleus savaştan çekilmek istemiştir. Aynı şekilde soylu bir yönetici olan Agamemnon adaletle yönetmesi gerekirken kendi savaşçısının onur payına el koyarak onu öfkeliendirmiştir. Kişisel durumlarının dışında tanrılara yönelik yaptıkları saygısızlıklar da onların kendi alanlarında taşıdıkları, sahip oldukları erdemleri ortadan kaldırmamaktadır. Agamemnon yaptığı saygısızlıktan sonra tanrılar tarafından yine insanların kralı olarak adlandırılır. Benzer bir durum Akhilleus'un, Hektor'un cesedini savaş meydanında gezdirmesi üzerine tanrıların ona kızması ile sonuçlanmış ancak onun erdemleri ve sıfatlarını eksiltmemiştir. (Sluiter & Rosen, 2008, s. 10)

Tanrılar için de durum aynı şekilde gerçekleşmektedir. Birbirlerine karşı yaptıkları suçlamaların dışında yeri geldiğinde baş tanrı Zeus dahi haksız ve azgın bir yönetici olmakla suçlanabilmektedir. Ancak bu durum tanrının yüceliğini veya iyi olmasını eksiltmemektedir. Tanrıça Athena, babası Zeus için onu aşağı gören ifadeler söylemekten çekinmemiştir.

“ Hiç de iyi düşünmez benim babam,
kafasında, gönlünde hep azgınlık,
hiç acımaz, haksızlık işi gücü,

⁸ Homeros'un bu görüşünü, Platon'un Devlet eserini incelerken ele alacağız.

hep boşa çıkarır çabalarımı benim.” (Homer, 2008, VIII. fr.360)

Homer’ın diğerk kitabı olan Odysseus için ahlak yapısı daha toplumsal bir hale bürünüyor. İlyada’da savaş zamanı için geçerli olan kötü anlayışından farklı olarak Odysseus’da insani ilişkilere göre düzenlenen bir kötü anlayışı hâkimdir. Odysseus’un giriş kısmında Zeus, sarayında tanrılara seslenir;

"Ne diye insanlar tanrılardan bilir birçok şeyi!

Sanırlar bütün belalar bizden gelir,

oysa kaderin dışında acı yığar başlarına kendi kendileri,

kendi taşkınlıkları...” (Homer, 1994, I. fr.30)

Ancak Türkçe çevirisinde “belalar” olarak çevrilen terim “κάκη” kötülük anlamına gelmektedir. İngilizce çevirisinde de kelime kötülük olarak çevrilmiştir. Zeus’un bahsettiği anlam metnin ilerleyen kısımlarında açılır. Telemakhos’un tanrıları suçladığı pasajda olduğu gibi “tanrı buyruğuyla çektilerdi hani çok acılar” (Homer, 1994, XVII. fr. 199) Tanrılar iyi, erdemli ve cesur kişilerle ilişki kurup onlara yardım eder. Yine aynı özellikleri taşıyan kakos’tan (kötü) uzak kişileri seçerek sınarlar. Akhilleus, Hector ve daha sonra Odysseus bunların başlıcalarıdır. Odysseus’un taşıdığı güzel unvanlarla, eşi Penelope ise kötü misafirlerle sınanır. Odysseus’a yapılan asıl kötülük evine gelenlerin, misafirliğin gerektirdiği erdemi çiğnemiş olmasıdır. Açgözlülük içerisinde Odysseus’a ait olan her şeyi tüketmeye çalışırlar. Diğerk bir açıdan Odysseus’un öldüğü düşünüldüğü için eşi Penelope’ye insanların talip olarak gelmesi herhangi bir kötülük barındırmaz. Odysseus, ev sahibi erdemlerine uygun olarak evinde bulunan misafirlere kötü hizmet edilip onlara kötü davranıldığını görmektense ölmeyi tercih edeceğini söyler. (Homer, 1994, XVI. fr.100) Ev sahibinin erdemi misafirleri tanrılara yakışır şekilde ağırlamaktır. Odysseus aynı zamanda ülkesi İthaka’nın kralı olması nedeniyle misafirlerine yönelik davranışı yönetici erdemi ile ilişkili görülebilmektedir. Ancak Odysseus’un evine gelen misafirlerin açgözlü davranışları, Odysseus’un onları cezalandırması ile sonuçlanmıştır. Bu tür yaklaşımlar daha çok ahlaki davranışlar içerisinde yer alan iyi ve kötüyü belirtmek için kullanılmaktadır.

Homer’ın incelediğimiz metinlerine bir bütün olarak baktığımızda, zaman zaman değişen, bu nedenle sabit olmayan bir kötü (kakos) terimi bulunmaktadır. Kötü olarak bilinen şeyler, toplumdaki erdemlerin karşıt olan eylemleri nitelenmek için

kullanılmaktadır. Kakos teriminin mitolojik olarak kötü anlamına geldiği kısım Zeus'un kavanozları olarak iyi ve kötü şeyler üzerine konuştuğu metindir. Bu da bizi kötünün teolojik olan anlamına yaklaştırmaktadır. Zeus'un insanların kaderlerine dağıttığı bu kötü pay, yeryüzünde insanların iyi olmalarını sağlayan şeylerin eksikliği veya karşıtı olarak anılmaktadır. Zeus'un yanında bulunan bu iki kavanoz insan hayatını belirleyen iki zıt ilke olarak görülebilmektedir. İnsanların bakış açısında tanrılar adil, iyilik yapanları mükâfatlandıran, kötülük yapanları cezalandıran varlıklardır. Hector'un belirttiği üzere tüm insanları ve tanrıları buyruğu altında yöneten Zeus'tur. (Homeros, 2008, XII. fr.240) Bu nedenle bahsedilen iki kavanoz yöneticinin, kralın yani Zeus'un yanında durmaktadır. Kötü olan şeyler insanlar için korkak olmak, değersiz olmak, toplumda utanç oluşturacak davranışlarda bulunmak ve insanın kendi başına açtığı aşağı durumlar kakos içerisinde yer almaktadır. Bu durum savaş meydanında bu değerleri taşımayan veya yitiren kişilerin aşağı görünmelerine neden olur. Bu aşağı görmenin anlamı terimsel olarak "kakos" tur. Bu da bize, kişiyi doğrudan kötü olarak sıfatlandırmak yerine onu toplumun değerler sisteminin dışında görmek veya aşağı görmek için kullanıldığını düşündürmektedir.

Akhilleus, cesaret erdemini, Hector gibi ölene kadar taşımıştır. Akhilleus sonraki dönemlerde cesaret erdemi üzerinden Sokrates ile de özdeşleştirilmiştir. Çünkü hayatta kalmak için tanrılara yalvarmak kişiyi erdemsiz yapacaktır. Akhilleus savaşta öleceği kendisine annesi tarafından bildirilmesine rağmen asla ölümden korku duymamıştır. Aynı şekilde Sokrates de ölüme korkusuz bir şekilde erdemini koruyarak gitmiştir. Savunmasını tutarlı bir şekilde sürdürerek suçlamaları reddeden Sokrates, Akhilleus'un asker kimliğinin yanına, tanrının bir askeri olarak konumlandırılabilir.

"Oğlum, arkadaşın Patroklos'un ölümünün intikamını almak için Hektor'u öldürürsen, sen de öleceksin. Hektor'dan hemen sonra ölüm sırası sana geliyor." Ancak o, bunları duyduğunda, ölümü de tehlikeyi de umursamadı. Dostlarının intikamını almayan bir korkak (kakos) gibi yaşamak onu daha çok korkutuyordu. "Kıvrık uçlu gemilerin yanında, toprağa yük olacak şekilde utanç içinde yaşamaktansa, bana haksızlık edeni cezalandırdıktan hemen sonra ölürüm daha iyi!" dedi. Onun ölümü ya da tehlikeleri umursadığını mı sanıyorsun? Gerçekten de bu böyledir Atinalılar. Bir insan öyle davranmasının doğru olduğunu düşünerek ya da komutanının görevlendirmesiyle kendini herhangi bir amaca adarsa, oradan ayrılmayarak tehlikelere göğüs germeli, utanç haricinde ölüm dâhil hiçbir şeyi umursamamalıdır" (Platon, 2017, 28d)

Homeros'un toplum yapısında da kötü, tanrı ile akrabalık bağı bulunan soylular üzerinden bizlere anlatılmaktadır. Aristokrat sayılabilecek bir sınıfın değer ölçütleri üzerinden bir toplum yapısı sunulmakta. Bunlar, cesaret, güç, aile, misafirlik, onur, şeref, adalet gibi değerlerdir. Belirli erdemler belirli insanlarda bulunmalıdır. Platon da toplum yapısı için belirli erdemleri toplumun belirli gruplarına bölmektedir. Devlet diyalogunu ele aldığımız bölümde göreceğimiz gibi bu kısım, Homeros'un sunduğu anlatıya benzemektedir. Agamemnon bir kral olarak adalet erdemine uygun davranmalıdır. Akhilleus ise savaşçı olduğu için ondan adil olması beklenmemektedir. Onun erdemi cesaret ve hızlı olmasıdır. Ancak Platon'un anlatısının tersine Homeros ideal olana uygun bir devlet anlatmadığı için her toplumsal sınıf erdeminden kaynaklanmayan kötü (kakos) bir eylemde bulunabilmektedir. Akhilleus savaşçı erdemlerinin tersine savaşmayı reddetmiş ve Patroclus ölene kadar da savaşa geri dönmemiştir. Karakterler sürekli olarak iyi olan erdemleri ile kötü olan erdemsizlik arasında hareket etmiştir. Platon bu ruhsal çatışmayı ortadan kaldırmak için erdemliliği eğitimin temeli olarak gerekli görmüştür. Ruh eğitilmeli, erdemlere yatkın hale getirilmelidir. Platon'un ruhun kısımlarını sorumlu tuttuğu kötü (kakos) eylemler, Homeros'ta karşılığını tam olarak bulamamaktadır. Homeros, ruhu platon gibi düşünmediği için iyi veya kötü eylemleri insanların kendi tercihlerine indirgediğini görebilmekteyiz.

2. BÖLÜM: HESIODOS METİNLERİNDE KÖTÜ KAVRAMI

Hesiodos, yazdığı metinlerde Homeros'a kıyasla daha fazla tanrıdan bahsetmektedir. Anlattığı theogonia, hiyerarşik bir kronoloji izlemektedir. Gücü ele geçiren tanrının, hüküm sürdüğü bir mücadele alanı bizlere sunulmakta. Ancak tanrılar bir teoloji olgusundan uzak olarak insansı davranışlar sergileyerek kendilerini uygun olmayan davranışlar içerisine sokmaktadır. Platon'da daha belirgin olarak değerler ölçüsü içinde sınırlanacak olan tanrı anlayışını burada gelişim aşamasında görebiliriz. Hesiodos insanlar arasında iyi olanın sağlanabilmesi için adil olunması gerektiği görüşü ile yol göstermektedir. (Adam, 2021, s. 90) Homeros gibi Hesiodos da Platon'un devletinde kendisine yer bulamamıştır. Platon, devlet kitabının son bölümlerinde (376-383 fragmanlarında) Hesiodos'u mitleri yüzünden mahkûm eder. Tanrılar hakkında yalan söyleyerek insanların arasına gerçekmiş gibi yaydığı için suçlanmıştır.

“Hesiodos'un, Homeros'un ve daha başka şairlerin masalları. Bu şairler bir sürü masallar uydurmuş, bunları insanlara anlatmış, hâlâ da anlatıyorlar.

Nedir bu masallar? Ne kötülük görüyorsun onlarda?

Çirkin uydurmaları anlatmaktan daha büyük kötülük olur mu?

Ne demek istiyorsun?

Bir ressam düşün ki, benzetmek istediği şeye hiç de benzemeyen resimler yapıyor, işte bunlar da sözle Tanrıları ve kahramanları olduklarından başka türlü gösteriyorlar.” (Platon, 1995, X. fr.376-383)

İnsanlara, tanrılar hakkında yanlış hikâyeler anlatarak kandırmak ve onların korkmalarına neden olmak, topluma seslenen, toplumda sözü dinlenen bu insanların yapmaması gereken davranışlar olarak görülüyor. Platon, felsefesinde anlatmak istediği konunun bağlamına kimi zaman Homeros'un, kimi zaman ise Hesiodos'un mitlerini araç olarak kullanmıştır. Homeros'u genellikle eleştirirken, Hesiodos'un zengin mit dünyasını felsefi görüşlerini açıklamak için daha kullanışlı bulmuş ve onu düşünceleri için kullanmıştır. Hesiodos, Homeros'tan farklı olarak hem ayrı bir theogonia anlayışı ortaya koymuştur. Hesiodos farklı olarak işler ve günler isimli kitabında hem kendisi ve ailesinden bahsetmiş hem de toplumsal bir ahlak eleştirisi de gerçekleştirmiştir. Homeros kendisini kitabın dışında tutmuş olsa da, Hesiodos metni kendisi ile başlatır, ailesi ve soyundan bize bahsederek bizi kendisi hakkında bilgilendirir.

Hesiodos, yaşadığı çağda nedensellik ilkesine göre bir theogonia oluşturmuştur. Hesiodos, her şeyin ondan varolduğu ilk neden olarak Kaos'a işaret eder. Kaos, günümüzde kullanılan kargaşa, karışıklık gibi anlamlardan farklı olarak, Aristoteles'in ilk hareket ettiricisi gibi theogonik bir ilk neden anlamındadır. Esneyen boşluk anlamına gelen "kaos", ilk neden olarak bütün varlık âleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hesiodos'un anlatısında tanrılar soyu kargaşadan düzene geçecek şekilde, birbirleri ile savaşılarak bir sistem oluştururlar. Hesiodos'un tanrı sisteminde ilk baş tanrı olarak Uranos karşımıza çıkmaktadır. Tanrılara yakışmayan kötü düşünceleri ilk düşünen kişi olarak bize sunulan Uranos'u oğlu Kronos devirmiştir. Babasının erkeklik organını keserek tahtı ele geçiren Kronos ikinci baş tanrı olmuştur. Kronos'un oğlu Zeus ise aralarındaki büyük bir savaş sonucunda babasını devirerek tahtın üçüncü sahibi olmuştur. Tanrıların savaş ve kargaşa dolu yıllarından sonra Zeus'un yönetiminde bir düzen oluşturulmuştur. En son tanrılar yönetiminde ise Zeus, Hades ve Poseidon aralarında kura çekerek hangi bölgeyi yöneteceklerini seçmiştir. Ancak insan soyları (çağları), ilk yaratılan insan soyundan son yaratılan insan soyuna kadar sürekli bir düzensizliğe doğru gidilmiştir. Konunun tanrılardan insanlara geldiği kısım Hesiodos'un ikinci kitabı olan İşler ve Günler adlı eserinde geçmektedir. Tanrıların nasıl düzenli bir yönetime geçtiği anlatısının yer aldığı Theogonia eserinin tersine, İşler ve Günler eserinde her çağın insanının (çağlar) düzenden düzensizliğe nasıl geçtikleri anlatılmaktadır. Hesiodos'un da kötüyü ifade etmek için kullandığı "kakos" kavramı daha çok tanrıların birbirlerine yönelik yapıp etmeleri için kullanılmıştır. Terim metinde ilk olarak Theogonia eserinin 55.fragmanında geçmektedir. "Getirdi dünyaya, Kötülükleri, unutturmak ve kaygıları dindirmek için" (Hesiodos, 1977, fr.55) İlham perileri olan musaların nasıl oluştuğunun anlatıldığı fragmanda musaların kötülükleri (κακων) unutturmak ve kaygıları rahatlatmak için dünyaya getirildiği anlatılmaktadır. Metinde sanatların tanrıçaları olan musalar övülmekte ve sanatların insanlar için amacına değinilmektedir. Ancak bu metnin tersine terim Uranos'u nitelemek için; "Odur kötülükleri ilkin tasarlamış olan." (Hesiodos, 1977, fr.165) Şeklinde ifade edilmiştir. Kötülükle ilişkili olanın ilk o olduğu ifade edilmektedir. Türkçeye "kötü" şeklinde çevrilmiş olan bu kavramın yanlış çevrildiği anlaşılmaktadır çünkü fragmanda çevrildiği haliyle "kötü"nün orijinal metindeki karşılığı "aeikēs" olup uygun olmayan, utanç verici anlamlarına gelir. Anlam olarak tanrılara yakışmayan düşünceleri ilk Uranos'un düşündüğü anlatılmaktadır.

Kötülüğün tanrısal anlamda varoluşu bizi Pandora hikâyesine götürmektedir. Zeus, Pandora'dan ilk olarak “güzel kötülük” (καλὸν κακὸν) (Hesiodos, 1977, fr.585) diye bahsetmektedir. Ölümlü insan için tanrısal kötülük Pandora ile vücut bulmuştur. Daha geniş anlamıyla ölümlü erkeğin başına kötülük olarak kadın verilmiştir. (Hesiodos, 1977, fr.600) İnsanoğlunun başına gelen bu durum Prometheus hikâyesinden kaynaklanmaktadır. Hesiodos'un anlatısında Prometheus ile insanın ilişkisi net olarak açıklanmamaktadır. Apollodorus'un “Prometheus insanları sudan ve topraktan biçimlendirdi” (Apollodorus, 1921, s. 51) şeklindeki destekleyici miti bize Prometheus'un insanı yarattığını gösterir. Hesiodos'un anlatısında Zeus ile Prometheus insanların kurban ritüelini nasıl gerçekleştireceği konusunda anlaşmak üzere bir araya gelmiştir. Prometheus bir öküzü keserek, hayvanın yağ ve kemiklerini bir araya toplayarak bir deri parçası altında büyük görünmesini sağlamıştır. Diğer tarafa ise hayvanın en etli kısımlarını yerleştirip deri parçası altına küçük görünecek şekilde koymuştur. Zeus'a bu iki parçadan birisini seçmesini istemiştir. Zeus hangi parçayı seçerse, insanlar o parçada bulunanları tanrılara sunak olarak sunacaklardır. Prometheus, bilerek büyük görünmesini sağladığı derinin altında duran kemik yığını, Zeus'un seçeceğini bilmektedir. Zeus yaptığı seçimden sonra deri parçasını kaldırarak kemik yığınlarını gördükten sonra kendisini kandıran Prometheus'a ceza olarak insan soyundan ateşi geri almıştır. (Hesiodos, 1977, fr.555) Sefil bir halde yaşamaya başlayan ve gelişmekten yoksun kalan insanlar için Prometheus, Zeus'tan ateşi çalmıştır. Prometheus'un Zeus'tan ateşi çalması üzerine gelişen cezalandırma süreci, Prometheus'un bir dağa zincirlenmesine, insanoğlunun da kötülükle tanışmasına neden olmuştur. Prometheus'un insanlara hediyesi olan ateşten sonra Zeus, Hepaistos'tan, Pandora'yı yaratmasını istemiştir. Dışı en güzel şekilde yaratılmış ve süslenmiş olan Pandora'nın⁹ içi ise Hermes tarafından her tür kötülükle doldurulmuştur. Hermes'in buradaki eylemi kendi karakterinden kaynaklanmaktadır. Homerik şiirlerden hikayesini bildiğimiz Hermes, Zeus'un çocuğudur. Daha bebeklik döneminde bir kaplumbağanın kabuğundan müzik aleti yaparak şiirler okumuştur. (Anonim, 1914, s. 39) Bu onun dilsel yeteneğini ve gücünü göstermektedir. Dil üzerindeki ustalığının yanında aynı zamanda bir hırsızdır. Apollon'ın sığırlarını çalmış ve daha sonra Zeus'un huzurunda bunu inkâr

⁹ Pandora ismi tüm hediyeler anlamına gelmektedir. Bütün tanrıların hediyeleri ile süslenip hayat bulmuştur.

etmiştir. Apollon'un deyişiyile hermes, aldaticı, haydut ve kurnazdır. (Anonim, 1914, s. 278) Aynı zamanda Zeus'un insanlara olan mesajlarını iletmek, emrettiği işleri ve eylemlerini yapmakla da görevlidir. Zeus, Hermes'ten Pandora'yı, köpek yüreği, tilki huyluluk (kurnazlık) ve yalan dolan ile donatmasını istemiştir. Görevini yerine getiren Hermes, aynı zamanda Pandora'nın ismini de koyan kişidir. (Hesiodos, 1977, fr.35-55) Ancak Türkçe metinde bu şekilde ifade edilmemiştir. Zeus, Pandora'yı "güzel kötülük" olarak tanımlar ve insanoğlunun başına kötülük olması için gönderir. Hesiodos insan soyunun çağlar süren aşamalar halinde bozulduğundan bahseder. Hesiodos'un da içinde yaşadığı demir çağda insanoğlunun başı dertten ve sıkıntıdan kurtulmayacak aşamaya gelmiştir. İnsanları kötülük yapmaktan alıkoyan Aidos¹⁰ ve Nemesis¹¹ insanı bütün kötülüklerle baş başa bırakmıştır. Aidos ve Nemesis isimlerinden yalnızca İşler ve Günler kitabının 200.fragmanında bahsedilmektedir.

"O zaman bırakıp yeryüzünü Olimpos'a gidecek,

İnsanları bırakıp tanrılara sığınacak,

Ak yüzlü, ak alınlı Aidos'lar, Nemesis'ler" (Hesiodos, 1977, fr.200)

Kadın, insan soyu için hem bir kötülük (kakos) hem de yaşamında ona eşlik edebilecek bir yardımcı niteliğindedir. Erkeğin yaşlılığı döneminde ona bir destek olarak görev yapabilecektir. Erkek ister iyi huylu bir kadınla ister kötü bir kadınla evlenmiş olsun başına yine de kötülük gelecektir.

"Aklını çelmesin kadının biri,

Gözü ambarındadır diller dökerken sana,

Ha bir kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza" (Hesiodos, 1977, fr.375)

"Bir kadının yıkandığı suda,

Bir erkek yıkanmamalı hiçbir zaman.

Bundan da acı gelir" (Hesiodos, 1977, fr.755)

¹⁰ Özellik olarak Aidos insanları yanlış işler yapmaktan alıkoyan utanç duygusunun kişileştirilmiş halidir.

¹¹ Nemesis, ahlaki saygının aşılması, yanlış bir eylemde bulunmanın doğal korkusunun ve dolayısıyla vicdanın kişileştirilmesidir ve bu nedenle Aidos, yani Utanç ile birlikte anılır.

Kadın, varolma amacı nedeniyle toplumda sürekli olarak kötülüğün temsilcisi olarak görülmüştür. Erkek hayatının devamı için ona ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle başı kötülükten kurtulmayacaktır. Tanrısal anlamda kötü (kakos) insan ırkının başına baş tanrı Zeus tarafından verilmiştir. Pandora'nın kendi zâtı dışında beraberinde getirdiği kutudan çıkan diğer kötülükler de Zeus'un iradesi ile meydana gelmiştir. Zeus, ilk eşi olan bilgelik tanrıçası Metis'i yuttuğu için neyin iyi ve neyin kötü olduğunu net şekilde bilmekteydi. (Hesiodos, 1977, fr.900) Bu bilgeliği ile Pandora'yı kötülüklerle donattı. Zeus, Pandora'yı, Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a eş olması için hediye etmiştir. Prometheus, (isminin de ona verdiği kâhinlik, yani isminin de anlamı olan önceden görme yeteneği), Epimetheus'u yani - isminin anlamı sonradan aklına gelen olan - kardeşini, tanrılardan gelecek bir hediye kabul etmemesi konusunda uyarsa da o, hediye kabul etmiştir. Ancak hediye kabul ettikten sonra başına aldığı kötülüğü fark ettiğinden bahsedilmektedir. "Armağanı aldı ve alınca anladı, Başına bela (κακόν) aldığını" (Hesiodos, 1977, fr.90) İnsanoğlunun başına gelecek kötülükler bu şekilde yeryüzüne gelmiş olur. Epimetheus'un yaptığı hatanın farkına sonradan varması, insanların yaşamdaki durumunu da ifade etmektedir. Buradan yapılacak çıkarım insanın yaşarken akıldan pay alan Prometheus gibi aklını kullanarak hareket etmesidir. Bu davranış insanı olası kötü davranışlardan uzak kalmasını sağlayacaktır. Ancak insanlar duyguları ile hareket eder ve akli geri plana atarak yaşarlarsa durumları Epimetheus gibi pişmanlık olacaktır.

Hesiodos'un kötü (kakos) anlayışını, insanların kendi başlarına açtıkları kötülükler ve tanrıların insanların başına açtığı kötülükler olarak ikiye ayırmak mümkün. İnsanların kendi başlarına açtığı kötülükler, yine kendi yapıp etmelerinin sonucu olan tanrısal olmayan durumlardır. Tanrılardan gelen kötülük insanlara bir ceza olarak kadın ile kaderlerine pay edilen kötülük olarak iki türdür. Homeros'un dünyasında ise insanlığa yayılan kötülük (kakos) Zeus'un yanında duran yine kavanoz veya kutu metaforu ile anlatılmaktadır. İnsanların, davranış ve yaşayışları ile kendi başlarına kötülük açtığı, bu nedenle tanrıları suçladıkları anlatılmaktadır. Homeros metinlerinde insan kötülükten (kakos) tanrıların simgelediği erdemlere uygun yaşayarak kurtulabilmektedir. Hesiodos metinlerinde insan için durum semavi dinlerde yer alan insan soyunun kötülük ile dünyaya yayılması anlatısına benzemektedir. Hesiodos, Homeros'dan farklı olarak tanrılar ile insanlar arasındaki çatışmayı erdemler üzerinden anlatan bir hikâye yerine her

şeyin nasıl varolduğu ve varolan ilk şeyler olarak tanrıların arasında yaşanan çatışmayı temel almıştır. Hesiodos ilk neden olarak Kaos'tan bahsederken, Homeros benzer bir ilk neden göndermesini metin aralarında net bir şekilde vermemektedir. Homeros, Okeanos hakkında “tanrıların atası” ve “tanrı soylarının babası” şeklinde üç yerde metin arası bir sıfatlandırma olarak atıfta bulunmuş¹² ancak Hesiodos gibi bir ilk neden olma sıfatı ya da özelliği ile varlık hakkında çözümleme yapmamıştır. Hesiodos'un işler ve günler eserinde adil olmanın insani ilişkilerde nasıl faydalı olacağının sistemleşmiş halini Platon'un devlet eserinde görebilmekteyiz. Kötü olandan kurtulabilmek için adalet erdemi üzerinden bir sistem kurmaya çalışan Platon, Hesiodos gibi insanların öncelikle kendi aralarında erdemleri içselleştirmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.

¹² İlyada, XVI, 200, 245, 300

3. BÖLÜM: ORFİK FRAGMANLARDA KÖTÜ KAVRAMI

Orpheus'un tam olarak ne zaman yaşadığı net olarak bilinmemektedir. Kimi kaynaklar onun Homeros ve Hesiodos'un öncüsü olarak görürken, kimi kaynaklar da gerçekten yaşamamış birisi olarak ele almaktadır. Örneğin Aristoteles, Orpheus diye birisin yaşadığına inanmamıştır. (Cicero, 2011, s. 145) Orpheus'un ismine ilk şairler olarak bildiğimiz Homeros ve Hesiodos'da rastlayamıyoruz. Orpheus'un isminden ilk olarak M.Ö. 6 yüzyılın ortalarında ünlü antik şair Ibycus tarafından "Ünlü Orpheus" olarak bahsedilmiştir. (Ibycus, 1991, fr.306) Orpheus'un adı genellikle sevgilisi Eurydice ile yaşadıkları hikâye bağlamında anılmaktadır. Ancak Orpheus hakkında bizi ilgilendiren kısım Yunan dininin veya mistisizminin kurucusu olarak görülmesidir. Orpheus kurduğu theogonia sistemi ile iyi ve kötünün nereden geldiği sorusuna cevap vermeye çalışmıştır. Homeros ve Hesiodos gibi Orpheus da kendi theogonia sistemini oluşturmuştur. Orpheus'un tanrısallığı aile yapısından kaynaklanmaktadır. Apollon ve Calliope'nin çocuğu olan Orpheus, Yunan kültleri içinde tanrı Dionysos (zagreus) ile beraber anılmaktadır. Orfik inanç sistemi kendi içerisinde Dionysos kültü aracılığı ile bir düalist öğretiyi sunmaktadır.

Kozmik bir yumurta olarak var olan ilk varlık alanı, yumurtanın açılması ve Phanes'in ve Night'in var olmasını sağlamıştır. (Guthrie, 1993, s. 24) Phanes ilk baş tanrı olarak var olur. Daha sonra diğer tanrılar ve Zeus sırayla tahta geçmiştir. Orfik inanç sisteminde Zeus'un titanlarla gerçekleştirdiği bir savaş bulunmamaktadır. Orpheus'un yazmış olduğu herhangi bir metin günümüze ulaşmamıştır. Zeus'un kendisinden sonra tahtına geçmesi için hazırladığı kişi küçük çocuğu Dionysos'tur. Ancak bahsettiğimiz Dionysos ile şarap tanrısı olan Dionysos farklı tanrılardır. Zeus'un eşi Hera'nın yasak ilişki sonucu çocuğu öğrenmesi ile onu ortadan kaldırmaları için titanların yardımını istemiştir. (J.E.Harrison, 1908, s. 626) Titanların buradaki rolü ve davranışları (canilik ve azgınlıkları) kötülüğün tanrısallık yönüne bir atıftır. Titanlar, yedi oyuncak sunarak kandırdıkları Dionysos'u yakalayarak yedi parçaya ayırmışlardır. Kalbini ayıran titanlar kalan parçaları pişirerek yemişlerdir. Bu durum karşısında baş tanrı Zeus, ceza olarak yıldırımları ile titanları küle çevirmiştir. Son insan soyu da bu küllerden meydana getirilmiştir. Dionysos ve titanların karışan parçaları ile oluşturulan insan soyu bedenlen titanlara benzerken ruhu Dionysos'dan parça taşımaktadır. Titanların taşıdığı aşırılık, azgınlık, doyumsuzluk gibi

erdemsiz kötü eğilimler, insanın oluşumunda onunla bütünleşmiştir. Bu nedenle insanın titanik bir doğası oluşmuştur. Ancak insanın oluşumunda titanların yediğin Dionysos'un da parçaları bulunmaktadır. Bu tanrısal yanımız bizi erdemli yaşamaya titanik doğamızı kontrol etmemize neden olan iyi kısmımızdır. Dionysos'un kurtarılan kalbi ise daha sonra ikinci kez doğması için Semele'nin rahmine yerleştirilmiştir. Ancak Zeus'un tüm tanrısal görüntüsünü gösterdiği bir anda Semele hayatını kaybeder ve geriye bebek Dioynsos kalır. Zeus onu bacağına dikerek hayatta kalmasını ve büyümesini sağlar. Bu nedenle Dionysos üç kere doğan olarak anılır. Dionysos birçok kere doğarak tanrısallığına erişmiştir. Benzer bir sureci onun paçasını taşıyan insanda birçok bedende doğarak gerçekleştirebilir. Kötü (kakos) olan haz, aşırılık ve azgınlık gibi titanik duygulardan kurtularak tanrısallığa erişebilmektedir. Bunun nasıl yapılacağı Orpheus aracılığı ile insanlara aktarılmıştır. Orpfik inanç sisteminin izlerini antik oyun yazarı Aristofanes'in Kuşlar isimli eserinde görebiliriz. Zeus tahtını bir kuş olan Pithetaerus'a devreder ve şimşeklerin, gökyüzünün, yeryüzünün kralı o olur. Antik Yunan dünyası Zeus'un tahtını genç oğlu Dionysos'a devrettiği orfik anlatıları hikâyelerine uyarlamıştır.

“İlk başta Kaos vardı ve Erebos ve Siyah Gece

ve Boşluk derin,

Dünya Yok, Hava yok, Cennet yok;

ne zaman, işte, Karanlığın diyarında sınırsız,

Bir rüzgar girdabında İlk Yumurta

kara kanatlı Gece tarafından yaratıldı;

Ve yumurtadan, mevsimler dönerken,

dünyanın zevki Eros fişkırdı.”¹³ (Aristophanes, 2011, fr.693-706)

Benzer şekilde tanrıların hikâyesini de kozmik yumurtayı ele alarak başlatmak en belirgin orfik alıntılarının başında gelmektedir. Toplumun bu dini bilgilere hâkim olması kötü olana dair anlayışlarını da mutlak anlamda etkilemektedir. Bu nedenle gizem ayinleri olarak isimlendirilen törenlerde tanrısal kötü yanımızdan uzaklaşmamıza dair orfik öğretiler aktarılmaktadır. Orpheus'un kurduğu mistik düşünce sistemini anlatan çoğu filozof alıntılarının yanı sıra, eski dönemlere tarihlenen mezar bulguları olan altın tabletler ve

¹³ Metnin çevirisi şahsım tarafından yapılmıştır.

derveni papirüsü bulunmaktadır. Bilinen altın tabletler ve derveni papirüsü orfik inanç sistemine bağlı olduğu düşünülen kişilerin mezarlarında bulunmuştur. Kimi zaman ölünün elinde kimi zaman yanında kimi zaman boynuna asılmış bir halde kimi zaman ise kısmen yanmış bir şekilde bulunmuşlardır. (Adam, 2021, s. 109) Bu metinler ölen kişinin öldükten sonra nasıl bir yol izlemesi gerektiği ve tanrılar hakkında bilgiler vermektedir. Elde edinilen altın tabletleri incelediğimiz zaman metinlerde kakos kelimesinin kullanılmadığını görmekteyiz. Ölüm sonrasını konu alan metinlerde, Hades'te bulunan hafıza gölünün önemi ve ölen kişinin diğer tarafta kendisini nasıl tanıtmaması gerektiği hakkında bilgiler veriliyor. Ruhlar diğer tarafta çok büyük bir susuzluk çekiyor ve iyi olan ruhların tanrısal olan hafıza gölünden içmeleri gerekiyor. Kötü ruhlar ise ellerinde ne yapmaları gerektiğine dair orfik bir yönlendirme olmadığı için ilk gördükleri göl olan unutturma gölünden içmektedir. (Trust, 2022)

Bu noktada öldükten sonra hafıza gölünden içerek her şeyi hatırlamak tanrısal olarak adlandırılmaktadır. Orfik tabletlerde sürekli olarak kişinin sağ tarafa yönelmesi istenmektedir. Bir yol ayrımı veya eşiğe geldiği zaman tanrısal olan sağ tarafı seçmesi iyi olana yönelmeyi belirtmektedir. Sol taraf kötü ruhların seçtiği bir yol olarak görülmektedir. (Kern, 2010) Diğer bir orfik metin olan Orfik İlahiler ise tanrı, tanrıça ve tanrısal varlıklara adanan, onları yücelten 86 adet kısa metinden oluşmaktadır. Orfik metinlerin altı tanesinde kakos ifadesine rastlanmaktadır. Bunlar “To The Sun”, “To The Divinity of Dreams”, “To Equity”, “To Justice”, “To Nature”, “To Pallas” isimli tanrılara adanmış olan şiirlerdir. “To The Sun” isimli güneş tanrısı Helios adına yazılan ilahi metin Helios'un iyi insanlara yol gösterici, kötü (kakos) insanlara ise düşman olacağı anlatılıyor. (The Hymns of Orpheus, 1999, fr.1-86) Diğer metinlerde her tanrının kötü olana kendi özelliği üzerinden karşı olmasını konu ediniyor. Kötü olana karşı tanrısal bir birliktelik olduğu görülmektedir.

Orpheus'un bize aktardığı tanrıların yönetimleri Homeros ve Hesiodos'tan oldukça farklıdır. Orpheus bizlere altı tanrının sırayla hüküm sürdüğü bir theogonia anlatmaktadır. Bu tanrılar sırasıyla Phanes, Night, Ouranos, Khronos, Zeus, Dionysos'tur. Bu altı tanrı kuşağı kendine özgü özellikler ile birbirinden ayrılmaktadır. Platon'un iyi ve haz üzerine yazdığı Philebos diyalogunda, bir iyilik hiyerarşisi bizlere sunulmaktadır. İyi kendi başına ilk sırada bulunmaktadır. Daha sonra daha az iyi olan şeylerden altı olarak bahsederek beşinci aşamaya kadar sıralar ve iyi olan hazlar başlığı altında konu kapatılmaktadır. Kötü

olana doğru gidişat, iyi olanın daha az iyi olanlara doğru tanrısallıklarını kaybetmeleri veya iyiden daha az pay almaları üzerine oluşmaktadır. Konu altıncı aşamaya geldiği zaman altı tanrı kuşağını andıran bu sistem üzerine konuşulmaması şeklinde Orpheus'a dair bir gönderme içermektedir. (Orpheus and Greek Religion, by W.K.C. Guthrie. Princeton University Press.1993.s82) “Orpheus şarkıyı altıncı aşamada bitirmek gerektiğini söyler. Bizim tartışmamız da altıncı grupta bitiyor.” (Platon, Philebos, 2012, fr.66c)

Platon, Orfik öğretilerini değersiz görmekle birlikte, Homeros veya Hesiodos'a yaptığı kadar büyük bir eleştiride bulunmamaktadır. Orpheus'un tanrılar hakkında sapkın hikayeler üretip onları aşağı göstermemiş olması burada belirleyici görünmektedir. Bu nedenle orfik ruh öğretisi diğer mitolojik açıklamalara göre iyi ve kötü arasında net bir ayırım ortaya koymaktadır. Kötünün insan doğasındaki, Titanlardan kalan kötü hazlara dayanan tarafı bizi sürekli arzu ve isteklerimize göre yaşamaya itmektedir. Ancak Dionysios'tan insan doğasına geçen baş tanrıların soyuna dair doğa iyi ve tanrısal olanı arzulayan tarafımız olmaktadır. Platon bu öğretilerin kitaplar haline insanlara aktarıldığını devlet diyalogunda bizlere aktarmaktadır.

“Selene ile Musa'lardan doğdukları söylenen Musaios'la Orpheus'un bir yığın kitabını gösterirler. Din törenlerini bu kitaplara göre yaparlar. İşlenen kötülüklerden (κακῶν)¹⁴ kurtulmanın, temizlenmenin hayatta da, öldükten sonra da mümkün olduğuna, tek tek insanları değil, devletleri bile inandırırılar. Bunlara da, uyarma töreni derler. Sözde bu törenler, bizleri öbür dünyada çekeceğimiz azaplardan kurtarırmış. Yapılmazsa, korkunç cezalar beklermiş insanı” (Platon, 1995, II.fr.365a)

Dini yöntem, ruhu kötü arzulardan arındırmak için toplumsal bir kabul olarak görülmüştür. Dini törenlerin kurucusu olarak Orpheus'un o dönemde de kabul edildiğini bu fragmanda teyit edebilmektedir. Ölülerin mezarlarına bırakılan orfik yazılar ve öğreti, diğer mitlerin vaat etmediği bir kurtuluş yolunu sunmaktadır. İnsan hayatta iken orfik öğreti kötü olandan uzak duracak bir yaşam edinmenin bir yolunu göstermekte. İnsanın öldükten sonra neler yapması gerektiğini ve bu öğretiye sadık kalarak Hades'te tanrıların

¹⁴ Perseus İngilizce çevirisinde de terimi “evils” olarak çevirmiştir.

kişiyi tanınası, orfık öğreti ile yetiştiiğini anlaması için belirli bir söz söylemesi, öğretiyi özel kılmaktadır.

4. BÖLÜM: PLATON ÖNCESİ FİLOZOFLARDA KÖTÜ KAVRAMI

Platon'dan önce yaşayan Yunan filozoflarının elimizde kalan metinlerini incelediğimizde, Homeros ve Hesiodos kadar kötülük kavramı hakkında konuşmadıklarını görmekteyiz. Onlar genellikle birbirlerinin veya toplumun görüşlerini eleştirerek kendi düşüncelerini anlatmışlardır. Arkhe problemi üzerinde durulan dönem, ilk ilkenin doğaya dönük arama çabası ile sürdürülmüştür. Kakos kavramı ise düşünenin ancak insana ve topluma döndüğü noktalarda kendini gösterebilmiştir.

Antik Yunan'ın ilk filozofu kabul edilen Thales'e ait elimizde kalan az sayıdaki fragmanlarına baktığımız zaman kakos terimine rastlamıyoruz. Kötünün, o dönem için ele alınması gerekli bir konu olarak görülmemiş olması da muhtemel görülmektedir.¹⁵ Antik dönem filozoflarının eserlerinden genellikle çok küçük kısımlar elimize geçtiği için yapılan değerlendirme sınırlı kalmaktadır. Bu nedenler filozoflar hakkında genel bir yargı verilememektedir. Sadece geriye bıraktıkları fragmanlar kakos terimi açısından incelenecektir. Anaksimandros, Anaksimenes, Anaksagoras, gibi filozofların geriye kalan sınırlı sayıdaki fragmanlarında kötüye dair belirgin bir düşünce bulunamamıştır. (Capelle, 1994) Ksenofanes'e yönelik bilgi verilen bir fragmanda kakos terimi bir defa kullanılmıştır.¹⁶ (Kirk & Raven, 1957, s. 73-404) Ksenofanes için kavram teolojik veya ahlaki bir ilke olarak ele alınmaktan ziyade kendisine yönelik "kötü iftiralar" atıldığını belirtmek için değinilip üzerinde durulmamıştır. (Ksenophanes ,2019, s.58) Ksenofanes'in kötülük hakkındaki görüşlerini felsefesi içerisinde kısmen çıkartmak mümkündür. Hırsızlık, zina ve adaletsizlik uygunsuz gördüğü eylemler arasında yer almaktadır. Kötü, varlığın gerçek doğasını anlamadaki başarısızlığın sonucu olan ahlaki bir başarısızlık olarak görülebilmektedir. Yunan tanrılarını insana benzer nitelikleri ve ahlaksız davranışları nedeniyle eleştirmesi bu ölçütleri de içerisinde barındırmaktadır. (Kranz, 1984, s. 53)

¹⁵Metinde kakos kavramını kullanıp kullanmadıklarına incelediğimiz Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Ksenofanes, Anaksagoras, Empedokles ve Pythagoras'ın fragmanları Yunanca- İngilizce karşılıklarını görebilmek için G.S.Kirk ve J.E.Raven'in kaleme aldığı "The Presocratic Philosophers" eseri kullanılmıştır. Aynı metinlerin Türkçe karşılıkları için Wilhelm Capell'in "Sokrates'den Önce Felsefe" eseri kullanılmıştır.

Demokritos,¹⁷ felsefesinde şeyler atomların bileşik durumlarıdır. Aynı şekilde insanlar da bileşiklerdir ve çözünebilirler. Bir insan için, onu var eden bileşiğin "çözünmesi" onun ölümüdür. Bu durumda, bileşiğin çözünebilir olması, "ölümlü" olmasıdır. İnsanın birleşik yapısını bozması ve kötü yaşaması anlamına gelmektedir. (Chitwood, 2007, s. 107) Demokritos günlük yaşamda dair insanların kazançlarını kötü(κακὰ) yollardan elde etmeleri onları erdemsiz yapacağını belirtir. Buradaki kötü kazanç emek verilmeden adaletsiz bir şekilde elde edilen kazançtır. (Chitwood, 2007, s. 107) Bu ahlak görüşünü devam ettiren Demokritos kötü yaşam süren insanların ölmek için yani çözünmek için yaşadıklarını belirtmektedir. (Chitwood, 2007, s. 137) Herakleitos'dan kalan fragmanları farklı kaynaklar aracılığı ile incelediğimizde kötü kavramının nasıl kullanıldığı hakkında akıl yürütebilmekteyiz.

“Herakleitos’un böyle mutsuz bir yaşamı sonuna kadar sürükleyip sonra da ölmesine hep şaşmışımdır: çünkü kötü (kake) bir hastalık onun bedenini suyla doldurup gözlerindeki ışığı söndürdü ve karanlığa attı.” (Leartios, 2019, fr.1593)

İlk olarak yaşlılık ile ilgili bir pasajda hastalığı nitelemek için kake terimi kullanılıyor. (Leartios, 2019, fr.1593) Herakleitos kurduğu diyalektik felsefe içerisinde zıtlıklar varoluşun gerekliliği olarak bulunmaktadır. Hastalık, sağlık, cesaret, korkaklık, iyi ve kötü gibi zıtlıklar birbirlerini anlamlı kılmak için zorunlu olarak vardır.

“Yurttaşları ondan kendileri için yasa çıkarmasını isteyince, kent çoktandır kötü (kákistos) bir rejimin egemenliğinde olduğu için, bu isteği geri çevirdi” (Leartios, 2019, fr.1590)

Yine aynı metin içerisindeki diğer kötü “kákistos” kullanımı siyasal yönetimi eleştirmek için kullanılmıştır. Sextus Empiricus’tan alıntılanan diğer bir fragmanda ise barbar ruhları olan insanların göz ve kulaklarının içinde bulundukları zavallı(kakoi) duruma şahitlik edeceği belirtilmektedir. Burada “kakoi” kavramı insanın aşağı durumu olarak çevrilmiştir. (Raham, 2010, s. 148) Herakleitos kendi dönemi içinde insanların ve devletin akılsızca yaptığı uygulamaları sürekli olarak eleştirmiştir Herakleitos ayrıca aydınlık ve karanlık, sıcak ve soğuk ve iyi ve kötü gibi zıtlıkları temel varlık ilkeleri

¹⁷ Yunanca- Türkçe kaynak olarak Cengiz Çakmak’ın “Herakletios” kitabı da incelenmiştir.

olarak görmüştür. Bu görüşe göre kötülük, ortadan kaldırılacak veya kaçınılacak bir şey olmaktan ziyade, iynin gerekli bir karşılığı olarak görülebilir.

Herakleitos kötülük hakkında kapsamlı bir şekilde yazmasa da, felsefesi her şeyin sürekli değiştiği ve evrenin var olması için karşıtların gerekli olduğu karmaşık ve incelikli bir dünya görüşü önermektedir. Herakleitos, iyi ve kötü arasındaki karşıtlığı evrenin doğal düzeninin önemli bir parçası olarak görmüş ve dünyanın işlemesi için her ikisinin de gerekli olduğuna inanmıştır. Kötülüğü ahlaki olarak uzak durulması gereken bir şey olarak görse de aynı zamanda iynin gerekli bir karşılığı olarak da ele almaktadır. Bu şekilde Herakleitos'un felsefesi, kötülüğü genellikle insanın günahının bir sonucu olarak veya üstesinden gelinmesi gereken bir şey olarak gören Platon'un son dönem anlayışından farklıdır. Bunun yerine Herakleitos dünyayı, denge ve uyum için hem iynin hem de kötünün gerekli olduğu, karşıt güçlerden oluşan karmaşık bir sistem olarak ele almıştır. Bu eleştirel tutumu onun karamsar ve üzgün bir filozof olarak anılmasına neden olmuştur.

Parmenides,¹⁸ (Parmenides, 2015) için Sextus'ta bulunan bir alıntı kötü hakkında kısmen fikir sunmaktadır. Atlar aracılığı ile musaların katına yükselen Parmenides, tanrılara ulaşma yolunun kötü(κακή) bir kaderden geçmediğini belirtmektedir. (Kranz, 1984, s. 80) Kötü olarak tanımladığı kader yolu için haksızlık ve adaletsizliğin yapıldığı bir yaşamı kastettiğini belirtmektedir. (Raham, 2010, s. 213)

Empedokles, kötü için kakon terimini kullanmıştır. Geriye kalan metinlerinde kötünden bir defa bahsetmiştir. Empedokles kötünden bahsettiği fragmanda, kötülüğü tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak görmüştür.

“Kötülere (kakon) ¹⁹ karşı ne kadar deva, yaşlılığa ne çare varsa, hepsini öğreneceksin, çünkü bütün bunları bir tek senin için yapacağım. Yorulmaz rüzgârların gücünü durduracaksın, onlar ki toprak üstünde yükselip esintileriyle tarlaları bozarlar; ve gene, eğer istersen, iyilikçi rüzgârları uyandıracaksın; insanlar için kapkara yağmurun ardından uygun kuru havayı getireceksin, yaz kuraklığının

¹⁸ Yunanca- Türkçe kaynak olarak Gurur Sev'in "Parmenides" kitabı da incelenmiştir.

¹⁹ Fragmanın Yunanca metninde kötü "kakon" olarak kullanılmıştır. Kavram Perseus'un İngilizce çevirisinde kötü yerine hastalık olarak kullanılmıştır. Ancak fragmanda hastalık anlamına gelen "Nosos" kullanılmamaktadır. Türkçe çeviride kavrama kötü olarak yer verilmiştir. Kötülük tedavi edilmesi gereken bir durum olarak ele alınmıştır.

ardından da ağaçları besleyen ve esirden taşan selleri, ve ölünün gücünü Hades'ten geri getireceksin.” (Leartios, 2019, fr.1525)

Empedokles insanın iyi ile kötü arasındaki seçimi şiirsel bir betimleme ile anlatmaktadır. Kötüyü tercih eden insan ruhunu bozacak ve kurak topraklar gibi hissettirecektir. İyi olana yönelen insan ise taşan seller güçlü bir etki ve Hades'ten geri getirilme cümlesi ruhunu kurtarma fırsatı yakalaması anlamına gelmektedir.

Platon'un düşünce dünyasını en çok etkilediği düşünülen filozofların başında gelen Pythagoras düşünce sisteminde kötülük kavramına özel olarak değinmese de, iyi ve kötünün karşıt güçleriyle zıtlıkların oluşturduğu bir kozmoloji görüşünü benimsemektedir. Alıntılanan bir fragmanda Zerdüşt ile evrenin oluşumu hakkında yaptıkları konuşmada her şeyin belirli sayıdaki temel zıtlıklar ile oluştuğu anlatılmaktadır. Bu zıtlıkların birisi ise iyi ve kötü zıtlığıdır. (Kranz, 1984, s. 45) Pythagoras, sayılar ve geometrik şekiller dâhil evrendeki her şeyin ilahi bir bilgi ile donatıldığını düşünmektedir. Ruhunun ölümsüz olduğuna ve fiziksel yaşamdan önce ve sonra var olduğu inancı bir temizlenme sürecine işaret etmektedir. Bu temizlenme veya arınma süreci felsefesinden anladığımız kadarıyla ruhun tanrısallığına zarar veren kötü şeylerden uzak bir yaşam aydınlanma için nihai yolu açmaktadır. Diğer bir alıntıda ise ruh ve kötü arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir:

“Tüm hava ruhlarla doludur: Bunlar daimon ve kahraman adıyla anılırlar; insanlara düşleri, belirtileri ve hastalıkları gönderenler bunlardır, hem yalnız insanlara değil, davar ve öteki sürü hayvanlarına da. Arındırıcı ve defedici törenler, her türlü bilicilik, belirtiler ve benzerleri bunlara ilişkindir. Pythagoras'a göre, insan yaşamında en önemli şey ruhu iyiye ya da kötüye yönlendirmektir, insanların mutluluğu, ruhların iyi olmasına bağlıdır, ama hiçbir zaman huzur bulamazlar ve aynı yolda ilerleyemezler.” (Leartios, 2019, fr.1477)

Pythagoras ruhun yapısı gereği hem iyi hem de kötüye yönlendirilebileceğinden bahsetmektedir. Platon da benzer şekilde ruhun iyi veya kötü olana yönelebilecek bir doğası olduğunu ileri sürmüştür. Ruhunu kötüye yönlendirenler insanlar asla huzur bulamayacaklardır. Temel olarak kötü olan şey haz ve zevklerin kendi başına kalması durumundaki aşırılıklarıdır. Bizatihi olarak haz ve zevkler kötü olmayıp, sadece akıl kontrolü ile dengeli şekilde yönetilmeleri gereken ruh halledir.

Antik çağ filozofları kendi düşünce sistemleri içinde kötü olan şeyin ne olduğu hakkında ortak düşünce olarak aşırılık ve adaletsizlik, iyinin karşıtı olarak konumlandırılmıştır. Platon'un kötü terimi için Homeros, Hesiodos ve Orpheus nasıl mitsel bir konuma sahiplerse, bu filozoflar da düşünsel dünyaları için kötünün felsefi yerini belirlemekte o kadar merkezi bir konumda bulunmaktadır. Yan kaynaklar aracılığı ile her antik çağ filozofunun kötüye olan yaklaşımını incelemek bizleri Platon'dan uzaklaştıracağı için kakos terimini kalan fragmanlar üzerinden temel olarak takip etmek bizi ön bilgi ile Platon'a ulaştıracaktır. Platon öncesi kötüye dair izlenimler, Platon'un iyi ile kötü olanı zıtlık olarak ele alması ve daha sonra bedene yönelik eleştirilerde bulunduktan sonra kötüyü ruha yöneltmesi gibi düşünce yelpazesinin geniş hareketini takip etmemizi kolaylaştıracaktır.

5. BÖLÜM: PLATON FELSEFESİ'NDE KÖTÜ KAVRAMI

Platon, Sokrates etkisinde geçen gençlik dönemlerinde bilgi ile kötü ilişkisini bilginin yokluğu olarak tanımlamaktadır. Kötülük, bir yokluk alanı olarak kendisini göstermektedir. Doğru bilginin olmayışı kişiyi kötüye götürmektedir. Çünkü doğru bilgi tanrısal ve doğası gereği iyidir. Kişiyi de iyi olana yönlendirmektedir. Platon'un iyyinin doğası üzerine düşünceleri geliştikçe, kötünün doğasına ilişkin cevapları da bir o kadar değişmeye başlamıştır. Kötüyü epistemoloji, ahlak ve teoloji konularının bir sorunu olarak cevaplandırmaya çalışmıştır. Bir varlık alanı olarak kötü üzerine konuşmak yerine onun toplumsal etkisi üzerine konuşmayı tercih etmektedir. Bir yokluk, olarak anlaşılan kötülük varlığa gelemediği için net olarak üzerine konuşulamazdı. Ancak ilerleyen dönemlerinde düalist bakış açısı, hareketin ve yaratılışın ilkesi gereği, beden yerine ruhun yüceltilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktaydı. Platon'un son dönemlerinde kötülük ruha atfedilir bir noktaya gelinmiştir. Ancak en son aşama olan teolojik görüş kötülüğün tanrı ile ilişkisinin ne olduğu konusudur. Sokrates etkisinden kurtularak kendi özgün düşüncelerine geçtiği dönemlerin sonuna kadar kötü hakkında net bir görüşü bulunmamaktadır.

Platon ve Sokrates'i metinler üzerinden belirli bir döneme kadar birbirlerinden ayırmak zor olsa da iki filozof içinde tanrı, vicdanımız (daimon) aracılığı ile sürekli olarak bizi iyi olana yönlendirmektedir. Aynı zamanda tanrı bir saygı nesnesi olarak her zaman bağımsız olarak konumlandırılır. Çünkü o ibadete ve anılmaya layık olan olarak bizim için her zaman iyi olanı ister. Hiçbir insanın bilerek kötülük yapamayacağına dair iddiası aşağıda ele alacağımız gibi birçok diyalogda sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş epistemolojik olarak kötü üzerine bir bilginin kurulmayacağı ve bundan dolayı yapılan eylemin niteliğinin insan tarafından anlaşılamayacağını belirtilir. Platon bu görüşünü son dönemlerine doğru farklı temellendirmeler ile yeniden ele almıştır. Tanrının işin içine girmesi gerektiği noktalarda onu adeta paranteze alarak kötü olan hiçbir şeyin ondan gelemeyeceği konusunda sert bir tutum göstermiştir. Homeros ve Hesiodos kötüyü tanrılara tam olarak yüklemeseler dahi her şeyin iyi bir amaca yönelik dahi olsa ondan geldiğini belirtmişlerdir. Platon bu konuda iyyinin tanrıdan geldiğini açıklarken kötünün nereden geldiği sorusuna net bir yanıt vermemektedir. Homer ve Hesiodos'un kötüyü, iyi bir amaca yönelik dahi olsa tanrıya yaklaştırmaları Platon tarafından kabul edilemezdir.

Bu tür ifadeler tanrılara iftira ve gençleri yozlaştırmanın aracı olarak görülür. Bu tutumda Homeros ve Hesiodos'un kınanmasının nedenleri arasındadır. (Platon, 2015, fr.67b)

Platon kötülük sorunu ile ilgili olarak sistematik bir görüş ortaya koymamıştır. Ruh ve beden ikiliği içerisindeki sisteminde kötülüğü genel bir bölüm olarak ele almamıştır. Dönemlere bölünen diyaloglarında kötü hakkındaki düşünceleri sürekli olarak değiştirmiştir. Platon'un kötülük hakkında düşünceleri ve temellendirmeleri bu kitaplar üzerinden incelenecektir. Platon'un kötülüğün kaynağını beden (soma) olarak mı yoksa ruh (psukhe) olarak mı gördüğü temel bir problemdir. Bu konu hakkında net bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Bu nedenle diyaloglarında kötü kavramının nasıl kullanıldığını ve nasıl dönüştüğünü bulmaya çalışacağız. Kavramı kullanışı açısından tarihsel olarak hangi bağlamlara atıf yaptığı veya etkilendiğini ortaya çıkartarak kavramın anlam dünyasını haritalandırmış olacağız. Bir ilk ilke olarak iyinin karşıt bir kötüyü gerektirdiği düşüncesi Platon'da kötü ile ilgili gördüğümüz ilk yaklaşımlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriton diyalogunda 47d de yer alan pasajda daha önce konuştukları kötüye dair şeylerin iyi ve diğer erdemlerin karşıtları olduğundan bahsedilmektedir.

“Söz konusu olan şey yanlış ile doğru, güzel ile çirkin ya da iyi ile kötüyse yine çoğunluğun dediğine uyup ondan çekinmeli miyiz?” (Platon, Kriton, 2016, fr.467d)

Protagoras diyalogunda, bahsedilen karşıtlık en net biçimde bizlere sunulmaktadır. Bu kısımda birbirine karşıt olan şeyler sıra ile sayılırken iyinin (agathon) karşıtının ne olduğu sorusuna net olarak kötü (kakon) cevabı verilmiştir.

“İyi diye bir şey var mıdır?

Vardır.

Kötü dışında başka bir zıttı var mıdır?

Yoktur.” (Platon, 2014, fr.332c)

Ancak yine de Platon'un kötülük hakkında net bir yargıya varmadığını söyleyebiliriz. Kötüye dair görüşleri zıtlık ilkesi açısından ilk olarak Herakleitos ve Empadokles'le uzlaşır bir yerde durduğunu görmekteyiz. Ancak daha sonraki dönemlerde daha çok Pythagorasçı bir yaklaşım olarak orfik teolojiye yakın bir görüş benimsediği ortaya

çıkılmaktadır. Çünkü Platon ruh kavramını doğası gereği iyi olarak tanımlamaktadır. Ancak ilk dönemlerinde kötülüğün varlığı, iyi olan ruha indirgenemeyeceği için dışarıda tutulmuştur. Bunun nedeni kötülüğün, doğası gereği iyi olan ruh ile iç içe olması durumunda, kavramın nesnesine uygunsuzluk yaratacak olmasıdır. Böyle bir uyumsuzluk zamanla ruh kavramını tüketecektir. Bu nedenle kötü genellikle dışarıda tutulan olmuştur.

Platon'un düşüncesinde erdemler insanın iyi olana uygun davranması için belirlenmiş kurallardır. Erdemlerin birbirlerine yönelik bir önceliği olup olmaması durumu onların adalet erdemi altında toplanmalarına neden olmuştur. Toplumun kötü (kakos) olandan uzak kalabilmesi için adalet, ölçülülük, bilgelik, cesaret erdemlerini birbirlerine öğreterek genelleştirmeleri gerekmektedir. (Platon, 2015, fr.115a) Devlet sistemi ve halk bu erdemlere göre şekillendirilmelidir. Çünkü iyi olanlar birbirlerine benzerler ve birbirlerinin dostu olabilirler. Bu da toplumun en iyi şekilde bir arada yaşamasını sağlayacaktır.

“İyiler birbirlerine benzerler ve dost olurlar, Kötüler (κακοὺς) ise haklarında söylendiğine göre hiçbir zaman birbirlerine benzemezler hatta kendileriyle bile aynı değildirler, değişken ve tutarsızdırlar” (Platon, 2022, fr.214c)

Değişken bir doğası olan kötü (kakos), onu tercih eden insanı da kendi değişken doğasına uyduracaktır. Kötülüğe uyan insan sürekli değişkenliğin içerisinde olacağı için güvenilirmez bir doğaya sahip olacaktır. Bu nedenle artık iyiyi bilmek için uğraşmayacaktır. Kötünün doğası değişken olduğu için bilgisine de ulaşamaz. Bu yüzden cahil kişi kötü olarak anılmaktadır. Kötülük içindeki insan ancak bildiğini sanmaktadır (doxa). Bu durum kötünün (kakos) dostluk ve bilgi açısından ne anlama geldiğini bize göstermektedir. Bu görüşlerin en genel noktası Platon'nun idealar ve gölgeler olarak varlık âlemini ikiye bölmesidir. Bu düşünce varlık ile bilgiyi iki âlem üzerinden bizlere sunmaktadır. Bu varlık alanlarından idealar alanı şeylerin gerçekliklerinin en iyi olarak bulunduğu hakikat alanı olduğu için orada bir eksiklik veya kötü bulunmamaktadır. Gölge âlemi ise bir yansıma olduğu için eksik ve bozuk durumdadır. Bu nedenle kötü yalnızca gölgeler âleminde üzerine konuşulacak bir şey olarak görünmektedir.

“Ama ne kötülükleri (κακά) ortadan kaldırmak mümkündür. Theodoros - çünkü iyinin karşısında daima bir şey olması zorunludur- ne de onların tanrılarda bulunması. Kötü

(κακὰ) şeyler, bir zorunluluk olarak, ölümlü doğayı ve bu dünyayı çevrelemiştir.” (Platon, 2016, fr.176a)

Theaitetos diyalogunda kötü zorunlu bir karşıt olarak iyinin karşısına konumlandırılır. Ancak daha sonra bu dünya, yani gölgeler âlemi ile sınırlandırılır. Bu durum da zorunlu bir karşıtlık var ise bu zorunluluğun ancak bu âlem için geçerli bir zorunluluk olduğunu bizlere göstermektedir. Gölgele âleminde bulunan şeyler canlı olmalarının gerekliliği olarak hareket edebilmelerini sağlayan bir ruh taşımaktadırlar.

Platon son dönemlerinde kötülüğü bedenün düzensiz hareketine bağlamaktadır. Yasalar eserinde ele alacağımız gibi hareketi sağlayan tek şey ruh olduğu için ruh doğası gereği düzensiz hareket etmeye eğilimli gibi bir görüş de karşımıza çıkmaktadır. Ruhun parçalı yapısı hareketin düzensizliğine neden olmaktadır. Platon’un parçalı ruh anlayışı Phaidon diyalogunda ruhu arındırmak anlamı nedeniyle karşımıza çıkmaktadır. (Platon, 2015, fr.65b) Ruh, aklını kullanan kısım, iştah, öfke kısmı ve arzu duyan kısım olarak üç parçaya bölünmüştür. Bu görüş Devlet kitabında ruhun parçalı yapısı bir devlet sistemine dönüşmeye başlar ve bu noktadan itibaren ruhun iştah duyan kısmı sürekli bastırılması, kontrol altında tutulması gereken bir bölüm olarak görülmektedir. Kötü eylemler ruhun akıl kısmının kontrolü dışında gerçekleşen eylemlerdir. Ruhun parçalı yapısı Timaios ve Yasalar eserlerinde ruhun kötüyü seçmeye uygun bir yapıda yaratıldığı problemini karşımıza çıkartacaktır.

5.1. Devlet Eserinde Kötü Kavramı

Platon devlet eserinde, kötü olanı belirleyebilmek için temel erdemlerden birisi olan adalet üzerinde durmaktadır. Devlet için belirleyici olan bu ilke aynı zamanda insanların iyiye yönelmelerinde temel bir unsur olarak bulunmaktadır. Adaletin bu durumu, insanın hem iyiye hem de kötüyü seçip yönelebileceğini bize göstermektedir. Seçim dediğimiz şey, adalete uygun olan ve olmayan şey arasında gerçekleşmektedir. Adalete uygun olan şey kendi gereği düzenli ve iyidir. Ruhta düzenli hareketin sağlanması vatandaşın iyi olan erdemlere yaklaştıracaktır. Ancak vatandaş ruhunu düzenli harekete yönelttiği zaman, erdem bu hareketin bir sonucu olarak görülmemelidir. Bu çıkarım, iyinin sonuç gibi görünmesine neden olur. Ancak Platon için durum iyinin ilkesel önceliği üzerinde gelişmektedir. Bu nedenle herhangi bir eylem iyi olana uygun olduğu ölçüde iyi olacaktır. Erdemler iyinin kavramsallaştırılmış halleridir. Adalet bu erdemlerden bir tanesi olduğu

için iyi bir şey olarak anılmaktadır. (Platon, 1995, fr.352d) Aksi bir durum içinde bulunan insanları mutsuz bir yaşam beklemektedir. Erdemler üzerinden yürütülen temellendirmeler VII. Kitapla tamamlanır. Tanrı'nın bizatihi niteliği olarak iyi, son ilke olarak kendisini göstermektedir.

“Doğru. Ama Tanrılar üzerine söylenecek masallar ne yolda olacak?

- Kısacası şu: Tanrı, sözde de, şarkıda da, sahnede de, aslında nasılsa öyle anlatılmalı.

- Buna diyecek yok.

- Tanrı aslında iyidir madem, iyi de gösterilmeli değil mi?” (Platon, 1995, fr.379a)

Bazı şairlerin devlet yapısı içerisinde Tanrıyı yalın iyi bir ilke olarak konumlandırmadan şairlik yapmaları kabul edilmemektedir. Bu durum toplumu kötü olana yöneltecek bir teoloji sunmaktadır. Platon şairleri Homeros özelinde karşısına almaktadır. Homeros'un bizlere anlattığı, Zeus'un kavanozları hikâyesi tanrıyı kötülüğün kaynağı olarak gören bir yaklaşımı barındırmaktadır. İnsanın kendi başına açtığı kötülüklerin dışında eğer tanrı isterse insanın başına kötülük gelmesine neden olabilir. Platon bu görüşe net olarak karşı çıkmaktadır. Tanrı asla kötü'nün (κακὸν) kaynağı olamaz. Tanrıdan yalnız iyi (ἀγαθός) olan şeyler çıkar. (Platon, 1995, fr.379c) Ancak Homeros açısından kötülüğün Zeus'un bilgeliğinden kaynaklanması onu iyi yapmaktadır. Hesiodos da bu tanrısal kötülük açısından aynı şeyi düşünmektedir. Zeus, yeryüzünde yaşan insanları sınar ve bu sınamayı geçemeyenleri, Lycaon'nun başına gelenler gibi cezalandırır. Zeus yeryüzündeki düzensizliği görmek için insan kılığında kötü, misafir sevmez lakabı ile tanınan tiran Lycaon'u ziyaret eder. Lycaon, Odysseus'un uyguladığı misafir ağırlama erdemlerini asla uygulamaz. Bunlar tanrıların belirlediği iyiye uygun olan davranışlardır. Lycaon, insan biçimli Zeus'u halkın içinde aşağılar ve ona insan eti yedirmeye çalışır. Bu saygısızlıklarının sonunda Zeus, tiranı ceza olarak aşağı görülen kurt biçimine dönüştür. (Ovidius, 1994, fr.225) Çünkü temel ahlak ilkeleri Homeros'ta da gördüğümüz gibi erdem ahlakı üzerinde şekillenmektedir. Devlet diyalogunda bu ahlak ilkesi adalet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bir sistem veya yönetici ne kadar adil ise iyiye o kadar yakın olacaktır. Platon yönetim sistemlerini de adil olabilecekleri ölçüsünde birbirlerine göre sıralamıştır. İnsan ruhunun üç bölümden oluşmasının yanı sıra, devlet sistemi de Platon için ruha paralel şekilde üç parçalı olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin parçalı

yapısı, Hesiodos'un insan soyları efsanesine oldukça benzemektedir. Platon devletin üç parçasını madenlere göre sınıflandırır.

“Tanrı aranızda önder yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır.” (Platon, 1995, fr.415)

Platon burada Hesiodos'un sıralamasını örnek olarak kullanmıştır. Hesiodos, maden yapısına göre gittikçe bozulan insan soylarını anlatır. İlk insan soyunun altından, ikinci soyun gümüşten, üçüncü ve beşinci soylar ise demir ve tunçtan yaratılmışlardır. (Hesiodos, 1977, s. 147)

Ruhun kısımları aklın öncülüğünde olacak şekilde düzenli bir hareket gerçekleştirmezlerse ruh hastalanır veya bozulmaya başlar. Devlet sistemi de benzer şekilde gelişir ancak burada aklın karşılığında yer alan yönetici sınıfı timokrazi, oligarşi, demokrasi, tiranlık şeklinde çeşitlenmektedir. Yönetici sınıfı adil olmaları bakımından bütün devlet sistemini kötülüğe sürükleyebilir veya en ideal hale getirebilirler. Kötülüğü ilkesel anlamda adaletsizlik diye anlamlandırmak mümkündür. Bir başka açıdan ise adaletsizlik insan ruhunun belirli yerlerinin düzenli çalışmaması olarak da ele alınmaktadır. Bu durumda adil olan yönetici, haksızlık yapmayan, aklı ile karar veren biri olarak belirtilmektedir.

Platon öncelikle ruhun kaç parçalı bir yapıya sahip olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Çelişmezlik ilkesi gereği insanda bulunan tek bir ruh yapısının bir şeyi hem istemesi hem de istememesi tutarsızlık oluşturmaktadır. Bir yanımız iyiliğe yönelik hareket etmek isterken diğer bir yanımız ise kötü(kakos) olanı istemektedir. Bu durum ruhun tek ve bütün bir yapıda olmayacağını ortaya koymaktadır. Bu nedenle ruhun kendi içinde ayrışan kısımları olmalıdır.

“- Burada birbirinden ayrı iki şey görmek doğru olur: Biri içimizdeki hesaplayan, düşünen yandır ki, buna akıl yanımız deriz. Ötekiyse, düşünmeyen, sade arzulayan yanımızdır. O, sadece sever, acıkır, susar, coşar, doymak, zevk almak ister.

- Evet, işi böyle ele almak akla uygun.

- Demek içimizde böyle iki yan var. Ama azgınlık, kırgınlık diye de bir şey var içimizde. Ona üçüncü bir yanımız mı diyelim?” (Platon, 1995, fr.439e)

Platon, ruhu insan varlığının özü, hareketin ilkesi olarak kabul etmektedir. Bu hareket iyi veya kötü olana yönelik hareketlerini de kapsamaktadır. İnsan, varlığının bu ikili yapısı nedeniyle var olabilmıştır. Bu zorunlu birliktelik ruhun ölmezliği nedeniyle birçok beden değiştirmesine neden olmuştur. Sürekli bir varoluş içerisinde olan ruh, üç parça ile var olabilmekte. Bu parçalar beden içerisinde belirli organlara karşılık gelmektedir. İlk olarak ruhun akıl, düşünce yani logos ile ilgili kısmı olan logistikon insanın kafa bölgesinde bulunmaktadır. İkinci olarak ruhun öfke ve cesaret ile ilgili olan kısmı thumoeides insanın göğsünde yer almaktadır. Üçüncü ve son kısım ise insanın arzu ve iştah duyan kısmı epitumetikon bedenın karın bölgesinde yer almaktadır. Devlet anlayışı ile bütünleşen bu üçlü sistem toplumun üç sınıfına karşılık gelmektedir. Bir insanda veya bir şehirde bulunan adalet (dikaiosyn) ruhun bütün bölümlerinin birbiri ile uyum içinde hareket etmesi, ölçülü bir bütünlük oluşturması ile gerçekleşmektedir. Ruhun iyi olana ve kötü olana yönelik çekişmelerini Pheadrus (246a-254e) diyalogunda at arabası örneği ile bizlere aktarılmaktadır. Bu üç ilkenin birbirleri ile olan anlaşmazlıkları bedeni hangi bölgenin yöneteceği hakkında ortaya çıkmaktadır.

“ Ama işin güç olan yanı şu: Acaba bütün yaptığımız şeyleri bize tek bir ilke mi yaptırır, yoksa üç türlü davranışımızın üç ayrı ilkesi mi vardır? Yani bu üç ilkeden biri bizi bilgi edinmeye, biri taşkınlığa, öfkeye, biri de yemeye, içmeye, çiftleşmeye ve buna benzer isteklere sürer mi diyeceğiz? Yoksa bütün bunları hep aynı duyguyla mı yaparız? İşte bunu kestirip atmak o kadar kolay değil.

- Bence de öyle.

- Öyleyse, bu üç ilke birbirinin eşi midir, yoksa ayrı ayrı şeyler midir, arayalım bakalım aynı yoldan. ” (Platon, 1995, fr.436b)

Ruh hakkındaki bu görüş ruhun bir bütün değil farklı üç ayrı paçası var gibi görünmesine neden olmaktadır. Burada bahsedilen ayırım niteliksel bir ayırım olarak kabul edilmektedir. Çünkü ruh tanrısal olduğu için bölünemez bir yapıda olması gerekmektedir. Eğer birbirinden farklı üç ayrı ruh var ise tanrısal olanın bütünlüğü ve ölümsüzlüğü başlıca bir çelişki yaratacaktır. Bu nedenle ruhun yapısı tanrısalılığı gereği tek bir bütün olarak kabul edilmiştir. Ancak kendi içerisinde bir ayırım olduğu belirtilmiştir. Ruh kendi içinde bir denge veya ölçü oluşturmak zorundadır. Diğer bir açıdan, düzensiz bir ruh hareketi gerçekleşirse beden kötü olana yönelecek ve erdemden uzaklaşacaktır. Devlet

içinde bu durum benzer şekilde yöneticinin, ruhun akıl kısmı ile ruhunun diğer kısımları yönetebilme becerisinde görülmektedir.

“İnsanı ölçülü yapan da gene bu iki yanın anlaşıp uzlaşmasıdır. Yöneten ve yönetilen, kumanda yetkisinin akılda olduğunda anlaşılabilir mi, insan artık ona karşı gelmez!

- Evet, ölçülü olmak, devlette de, insanlarda da budur.” (Platon, 1995, fr.442d)

Adil olan adaletsiz bir eylemde bulunmaz çünkü ruhunda bulunan kısımlar uyumlu hareket etmektedir. Ruhun kendi içerisindeki bu parçalı yapısı bir dizi sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorun mit şeklinde anlatılan Er hikâyesinde kendisini devam ettirmiştir. Bu nedenle devlet kitabı kötülük konusunu araştırmak için Platon’un en önemli kitaplarından birisidir.

“Eğrilik de ister istemez içimizdeki bu üç bölümün uyuşmazlığı olacak. Biri ötekinin işine karışacak, onlara karşı koyacak. Kumandayı kendi eline almak isteyecek. Ona düşenin yönetmek değil, yönetilmek olduğunu hesaba katmayacak. Bizce eğrilik, ölçsüzlük, korkaklık, bilgisizlik, bir kelimeyle bütün kötülükler (κακία) işte bu bölümlerin düzensizliği, kargaşalıdır.” (Platon, 1995, fr.444b)

Adaletsizliğin ruhun yapısından kaynaklanıyor olması uyumsuz çalışan bir ruh yapısının neticesi olduğunu bize göstermektedir. Kişinin kötü olana yönelmesi ruhtan kaynaklanan bir davranış olacaktır. Ruhta bulunan bu davranış eğilimini engellemek için eğitim gereklidir. Bireylerin ve genel olarak toplumun ahlak sisteminin bozulmamasını sağlamak için ruhlarını uyum içinde çalışacağı erdemlere yönelterek eğitmek gerekmektedir. Bu eğitimi almayan veya yetersiz alan kişiler kötü (kakos) olana yönelme eğiliminde olacaktır. Bireyler kendi ruh durumlarının düzenliliğinden sorumlu olmalıdır. Platon ruhun parçalarını, doğru bir eğitimle istenilen şekilde yönetilebileceği potansiyel iyilik araçları olarak görmektedir. Çünkü ruh insanın bütün yapıp etmelerinin temel kaynağı olarak bir hareket ilkesidir. İnsan ruhun rasyonel kısmına göre hareket etmelidir, ancak bu şekilde adil olabilecektir.

Ruhun gelişimi için birey eğitimden uzak, doğal haline yani kendi başına durumuna bırakılmamalıdır. Böyle bir durumda ruhun akıl bölümü yani yönetmesi istenen kısım gelişmemiş olarak kalacaktır. Bu nedenle insan ruhundaki düzensizlik nedeniyle kötüye yönelecektir. Ruhun üç bölümü aklın yönetimi ile uyum ve düzen içerisinde hareket ederse, insan iyi eylemlere yönelecek ve erdemli birisi haline gelecektir. Doğuşlarından

getirdikleri yapılarına uygun olarak, herkes kendi ruhuyla ilgili olan alana yönlendirilmelidir. Koruyucular, savaş meydanlarında düşmanlarına karşısında acımasız ancak toplum içerisinde arkadaşlarına kibar davranmalıdır. Koruyucular için toplum içinde kibar davranmanın koruyucular için zor olacağı platon tarafından dikkate alınmaktadır. Toplumda yer alan kadınlar ise erkekler ile aynı görevlere sahip olarak kadın açısından yeni bir görüş ortaya çıkartılıyor. Toplumdaki birliktelik ve dayanışmanın tam olarak oluşması için doğan çocuklar herkesin ortak çocuğu olarak görüşerek toplumsal bir akrabalık bağı oluşturulmak amaçlanmaktadır.

Çünkü ancak adil yani iyi bir devlet kötülüğü önleyebilirdi. Atlantis hikâyesi aracılığı ile kötü yani adil olmayan yönetimin halkı ile beraber nasıl bozulduğu diğer devletlere nasıl zarar verdikleri anlatılmaktadır. Büyük bir felaket sonunda yok olan Atlantis kentinde kötü ve bozulmuş olan bir toplum diğer toplumları bozmaması için cezalandırıldığı görülmektedir. Kötü olan devletin diğer devletleri de etkileyerek bozması, yönetimi ve halkı kötü şekilde etkilemesi felakete neden olacaktır. Bu müdahale ile tanrı kötü olandan yayılabilecek bozuk düşüncelerin tarihsel olarak bağını kesmektedir. Platon bu hikâye ile kendi sisteminin tanrısallığını ve faydasını güçlendirmeye çalışmaktadır. İyi ve kötünün birbirinden ayrılabilirdi adil bir devlet sistemi, içinde yaşayan insanlar için en iyisi olabilirdi. Toplum içindeki iyi insanlar iyi, kötü insanlar ise kötü olanlar ile evlendirilerek toplum yapısı korunacaktır. Platon kötü insan tanımını net ve çeşitli olarak bizlere sunmamaktadır. Biz erdem görüşü üzerinden bireylerin kötü tanımlarını çıkartabilmekteyiz. (Platon, 1995, fr.607a)

“İyiyle (ἀγαθόν) kötüyü (κακόν) her şeyde görmez misin? Gözde çapak bedende hastalık, buğdayda karamuk, demirde, bakırda pas, ağaçta çürük gibi, hemen bütün varlıklarda kötü, marazlı bir taraf bulunmaz mı? Bu kötülükler bir varlığa musallat olunca, onu bozmaz, dağıtmaz, yok etmez mi?” (Platon, 1995, fr.608e-609a)

Ruhun sürekli değişen, tutarsızlık ortaya çıkartan ve kötüye yönlendiren yanları eğitim ile düzeltilebilecektir. Ruhun üç parçaya bölünerek incelenmesi, Platon’un erdem anlayışı için gerekli bir bölünmedir. Platon, kötü (kakos) davranışların ruhun bizatihi varlığının nedeni olarak ortaya çıkmasını çözülmesi gereken bir problem olarak görmektedir. Çünkü ruh iyi olan tarafından oluşturulduysa hep iyi olanı istemeliydi. Ancak insanın kötü (kakos) olana yönelmesi ve onu seçme eğilimi ruhun iyi olması gereken yapısına ters

düşmektedir. Ruhun temel olarak iyi olması ve sürekli olarak iyi olana yönelmesi beklenmekteydi. Burada çözüm kötüye yönelik tercihleri ruhun belirli bir kısmı ile sınırlandırarak kontrol edilebilir kılınmaktır. Arzuları kontrol etmek tüm arzuların kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Bilgi edinmeye duyulacak bir arzu iyi olacağı için desteklenmesi gerekecektir. Bu nedenler arzulara kendi içlerinde bölünebilmektedir.

Platon devlet eserinin son bölümünde Er'in mitik hikâyesini anlatmaktadır. Kurduğu devlet sistemini güçlendirmek ve insanları iyi olana anlayacakları şekilde yönlendirmek için Er'i ölüp dirilen biri olarak anlatmaktadır. Er, öldüğü zaman Hades'te neler gördüğünü vurucu şekilde aktarmış ancak hikâyesinde etkili kısımlar genellikle kötülük yapanların başına gelen cezalarla ilgilidir.

“İşlenen suçların, aldatılan insanların sayısı kaç olursa olsun ızdırap içindeki kişiler bütün yaptıklarını teker teker ve on kat ödüyorlarmış. Cezaların her biri yüz yıl sürüyormuş, yani bir insan ömrü, orada on katına çıkıyormuş. Birçok insanın kanına girenler, devletleri, orduları aldatıp köleliğe düşürenler, herhangi bir felakete yol açanlar, her suç için on kat ağır ceza çekiyorlarmış. İnsanlara iyilik etmiş, doğruluktan ayrılmamış olanların gördükleri karşılık da aynı ölçülerle artıyor.” (Platon, 1995, fr.615b)

Kötülük yapan kişilerin katlanarak büyüyen ve uzun yıllar boyunca süren cezaları toplum içinde kişiyi engellemek için önleyici bir argümandır. Er hades kapılarından geçerken iyi olan kişilerin sağ tarafa doğru gittiklerini, kötü olan kişilerin sol tarafa yöneldiklerini belirtmektedir. Benzer bir şekilde iyi, kötü ve yön ilişkisi Orpheus kısmındaki anlatı ile örtüşmektedir. Kötülüğün, sol taraf ile belirsiz bir bağlantısı bulunmaktadır. Daha sonra ruhların sonraki hayatları için kendilerine beden seçtiği kısımda herkesin kaderinin kendi eline bırakıldığı belirtilmektedir. Bu durumda bireylerin işlediği kötülükler nedeniyle tanrıları sorumlu tutamaması anlamına gelmektedir.

Platon, bu kısımda Homeros ve Hesiodos'un insanların başlarına açtıkları kötülükler yüzünden sürekli tanrıları suçlamamaları gerektiği yargısını güçlendirmektedir. Günah işlememiş olan ruhların kötü olan hayatları ve aşağı bedenleri seçmeleri daha önce hiç kötülük işlememiş olmaları olarak gösterilmektedir. Bu durum bizlere her ruhun mutlaka arınmak ve iyi olanın önemini anlaması için kötü olanı bilmesi, maruz kalması veya kötülük yapması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Unutma ırmağı olarak bilinen Lethe ırmağı etrafına toplanan ruhlar buradan su içerek önceki hayatlarını unutmaktadır.

Orpheus bölümünde ölen kişiye ne kadar susamış olursa olsun unutma ırmağından içmemesi gerektiği belirtilmişti. Ruhunu kötü olandan arındıramadığı için tanrıların arasına gidemeyen kişilerin içtiği bir ırmak olarak belirtilmektedir. Orpheus burada iyi olanı ruhu ile bütünleştirmiş olan kişiye hafıza pınarından içmesi gerektiğini, hatırlamanın tanrısallığa erişmek olduğunu anlatmaktadır. Er'in hikâyesi birçok yönden kötü olanın toplumsal etkisini arttırmak için toplumun kabul ettiği orfik argümanlar ile içi içe bir halde bizlere sunulmaktadır.

5.2. Timaios Eserinde Kötü Kavramı

Platon'un anlaşılması en zor diyaloglarından birisi olarak kabul edilen Timaios, onun son dönem diyalogları arasında yer almaktadır. Kozmosun nasıl varolduğuna dair teolojik ve geometrik argümanlar ileri sürerek kendisinden önceki dönemlerden farklı bir görüş ortaya koymuştur. Ruhumuzdaki uyum, tanrısal uyumun bizde tezahür etmesi ile oluşmuştur. Bu nedenle ilk dönem diyaloglarında her şeyin iyi olan düzenleyici bir tanrı tarafından varlığa getirildiğini belirterek tek taraflı, sadece iyi bir oluşturma meydana geldiği belirtilmektedir. Bu iyi ve düzenleyici tanrı Demiurgos olarak adlandırılmaktadır.²⁰ Platon bu adlandırmayı önceki diyaloglarında farklı anlamlarda kullanmış olsa da kavram teolojik anlamda imar eden, düzenleyici güç için kullanılmaktadır. İlk dönem diyaloglarında, maddeyi iyi olana göre şekillendiren demiurgos olmadığı için iyi ile kötü arasındaki tartışma epistemolojik düzeyde kalmıştır. Bu durum da kötülük, iyinin eksikliği olarak ele almak onun bir yokluk alanı olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Platon'un ilk dönem diyaloglarından çıkan bu genel yorum, devlet, yasalar özellikle Timaios gibi diyaloglarında değişmektedir. Bedene giren ruh, maddeye yaklaştığı ölçüde uyumu bozulmuş ve kötü olanı doğurmuş anlayışı yeni argümanlar ile farklılaşmıştır. Bu nedenle insan için kötü olan şey tanrısal yaratımın izlerini barındırmaktadır. Ancak Platon böyle bir yaklaşıma izin vermemek adına tanrının bir şeyi yaratırken kullandığı iradeyi şöyle tanımlar: “Yaratan iyiydi ve iyi olanda hırs yoktur. Hırs olmadığı için her şeyin mümkün olduğunca kendisine benzemesini ister.” (Platon, 2015, fr.30a) Platon bu fragmanı ile iyi kavramını metafizik bir ilke olacak şekilde tanrının bir sıfatı olarak konumlandırıyor. Bu durum ile tanrı üzerine

²⁰ Demiurgos kelime anlamı olarak; halk için çalışan kimse, yetenekli zanaatkar anlamlarına gelmektedir. Platon kavramı daha önce Politika 298c, Protagoras 327c, İon 531c diyaloglarında toplum için çalışan kişiler için kullanmıştır.

yüklenebilecek her türlü kötülüğü ilkesel olarak ondan uzak tutmayı amaçlamaktadır. Platon maddeye şekil veren düzenleyici tanrıyı iyi (agathos) ile özdeş tutarken karşısında ezeli düzensizlik olarak bulunan maddeye karşı kötü (kakos) sıfatını kullanmıyor. Platon, bunun yerine “phlauros” kelimesini kullanıyor. Düzensiz, önemsiz ve kötü anlamlarına gelen bu kelime, Türkçe ve İngilizce kaynaklarda kötü olarak çevrilmiştir. Ancak burada hareket, sıfat ve ilkelerden önce gelmektedir. Bir şeyin iyi veya kötü oluşunu onun içindeki hareketin düzenliliği veya düzensizliği belirlemektedir. Burada Platon kötü kavramının, iyi gibi ezeli bir sıfat olarak algılanmasını istemiyor. Bu nedenle kavramları tek taraflı olacak şekilde iyi üzerinden ilerletiyor. Ancak insanın başına gelebilecek her türlü ahlaki ve doğal kötü durumları ruhta yaşanan düzensizliğin sonucu olarak görülmektedir. İnsanların hastalanması da aynı şekilde gerçekleşmektedir. İnsanın vücudunda bulunan maddelerin düzensiz bir şekilde hareket etmesi kişiyi hasta hale getirmektedir. İnsan da yaşanan bu düzensizlik vücut için kötüdür. Timaios metni bize kötülüğün teolojik kökenlerinin harekete bağlı olduğunu göstermektedir. Platon’un teolojisinde iki hareket tarzı ezeli görünmektedir. Bu hareket tarzları iyi ile özdeş olan düzenli hareket ve kötü ile özdeş olan düzensiz harekettir. Bütün her şey bu iki zıt hareketin ilişkisinden ortaya çıkmıştır.

“En güzel eylem bir bedenın kendi içindeki hareketidir. Çünkü böylesine bir hareket aklın evrenin hareketine en uygun olan hareketidir. Başka bir şeyden kaynaklanan bir hareket bu kadar iyi olamaz ancak bir dış nedenden kaynaklanan ve dinlenen bir bedeni kısmen hareket ettiren hareket daha az iyidir.” (Platon, 2007, fr.89a)

İnsan yapısındaki bozulmaların nedeni olarak hareketin kaynağı onun bizim için iyi olup olmamasını belirlemektedir. Platon kötünün kökenleri üzerine net bir inceleme sunmamış olsa da iyinin teolojik kökeni, kötü üzerine çıkarım yapabilmemizi sağlamaktadır. Ruhun dünyada canlılık kazanabilmesi için hapisanesi veya kutusu olan bedene (soma) girmesi gerekmektedir. Bedenin yapısı ruhun haz ve istekleri ile bağlantılı hareket etme eğilimindedir. Bu yönde ruh eğitilmez ve aklın yönetimine girmez, kötülük yapmaya devam ederse ruh cezalandırılmaktadır. İnsanın kötü olanı başına getirmesinin nedeni yine insanın kendisi olarak bizlere sunulmaktadır. Kötünün ortaya çıkışında insan sorumlu görülür çünkü biyolojik olarak buna yatkın bir beden fizyolojisi oluşmuştur. İnsanın içine düştüğü kötülüklerden kendisi sorumlu olarak kurtulmayı bilmesi gerekmektedir. Çünkü bilmek kişiyi kötü olandan uzaklaştıracaktır. Bu nedenle bilgi ile

kötülük tamamen karşıt konumda bulunmaktadır. Bu durumu bilgiye ulaşmayı, ruhumuzun aklın kontrolü dışında kalan kısımları beden ile işbirliği yaparak engellemeye çalışmaktadır.

“Ayrıca doğuştan gelen bazı kötülüklerle (κακῶς) ya da kentlerde ya da kalabalık yerlerde duyulan bazı kötü (κακάι) sözlerin etkisiyle çocukluğumuzdan itibaren doğamızdaki kötülüğü (κακοί) yenmeye yönelik hamleler yapmadıysak, içimizde var olan kötülükler (κακοί) kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerden dolayı iyice artar. Bu durumun nedeni çocuklarda değil ebeveynlerdedir, öğrencilerde değil öğretmenlerdedir. Öte yandan insan her zaman elinden geldiğince kötülüklerden (κακίαν) uzak durmalı ve erdemli bir yaşam sürmeye çalışmalıdır.” (Platon, 2007, fr.87b)

Platon, doğuştan getirdiğimiz kötülükler kısmını üstü kapalı şekilde bırakarak, devlet kitabına yönelik atıflara yer vermeye geçmektedir. Çocukluğun getirdiği az bilgiye sahip olma durumunu eğitim ile devlette çözmek mümkündür. Eğer çocuk iyi bir eğitim almayarak kötü olana yöneliyorsa ebeveynleri ve öğretmen olarak görev yapan kişi kendisine düşen erdemi yerine getirmiyor demektir. Bu nedenle devlet sistemi içinde çocukları eğitim ve uyuma yöneltecek dini öğretileri bir arada verebilecektir. (Platon, 2007, fr.90e)

Demiurgos’un şekil verme eyleminde bulunmasını matematik ile uyum içinde bir şekillendirme olarak anlamamız gerekmektedir. Bu duruma bağlı olarak iyi terimi bu uyumun tümelden tikele kadar her aşamada sürdürülmesi demektir. Kötü terimi burada yıkıcı ve düzen bozucu eylemlerinin yüklendiği bir terim haline gelmektedir. Demiurgos dünyayı iyi olarak kendine benzeterek şekillendirmiştir. Düzenli bir hareket içinde kendi uyumunu bozmayan dünya, kavram olarak da zıtlarını var etmiştir. Bir uyum sağlama, uyumsuz olanın, bozuk olanın varlığını gerektirdiği için kötü olan zorunlu alan bulunmaktadır. İnsan yaratılırken yapısal olarak tamamen rasyonel olana yönelik yaratılmamıştır. Burada maddeden oluşan beden yapımızın hastalık ve bozulmaya olan yatkınlığı bir bilginin dâhilinde bizlere verilmiştir. (Plato, 2000, fr.83a) Bir zorunluluk olarak ruhların bedenlere girmesi, rasyonel olmayan ve doğası bozulmaya, kötülüğe eğilimli bir varlık oluşmasına neden olmuştur. (Plato, 2000, fr.42a) Böyle bir durumun yaratacağı kötülükler tanrısal alanda insanın özgür tercihleri ile doğru olana yönelme sınavı olarak kabul edilebilir.

“Daha sonradan olacak kötülüklerin (κακῶν) nedeni olarak tanrı kendisinin görülmesini istemedi. Bu nedenle de ruhlara kuralları anlattı, bazılarını dünyaya, bazılarını aya, bazılarını da diğer zamanların üzerine koydu.” (Platon, 2005, fr.42e)

Demiurgos ruhlara bedenlere girmeden önce kuralların anlatıldığından bahsetmektedir. Burada devlet kitabında bahsedilen Er hikayesini düşünebiliriz. İnsan kötü olana yönelirse kendi iradesi nedeniyle kötü eylemde bulunmuş olacaktır. Platon insanın yapıp etmelerinde tanrıyı tamamen dışarıda tutarak ona dair bir suçlama gelmesini önlemeye çalışmaktadır. Bu durumda tanrının insanın kötülük işlemesine bilerek engel olmamış ve buna müsaade etmiştir. İnsanın yapısında bulunan düzensizlik özgür irademiz ile hareket edebilmemiz için zorunluluktur. Ahlaki çöküş veya yükseliş kendi tercihlerimizin sonucu olarak sonraki hayatta gireceğimiz bedenleri de belirlemektedir. İnsanlar kötülüklerine göre kuş ve diğer hayvan bedenlerine girerek diğer canlıları oluşturmaktadır. Bu da bizi kötü insanlar olmasaydı hayvanlar yeryüzünde olamayacaktı çıkarımına ulaştırmaktadır. Yapılan kötülükler göre sürekli beden değiştirmeye devam edilecektir. İnsanın bedenini ve diğer bedenleri oluşturma görevi demiurgos tarafından genç tanrılara verilmiştir. Demiurgos genç tanrılardan kendi oluşturma gücünü taklit etmelerini, oluşturdukları şeyleri rasyonel olana göre biçimlendirmelerini istemiştir. Demiurgos dünyanın ruhunu yaratarak merkeze koymuştur. Sofist diyalogunda benzer benzeri çeker düşüncesi bizim ruhumuz ile dünya ruhuna, iyi olana içsel bir bağlantımız olduğu belirtilmektedir. Ancak insan ruhunun kafa kısmında bulunan bölümü bu bağlantıyı kurabilmesi için oluşturulmuştur. Ruhun diğer kısımları ölümlü olarak anılsa da onların dünyevi olanlara benzer şekilde yaratılmalarından kaynaklı bir yatkınlık kastedilmektedir. (Plato, 2000, s. 43) Bu yatkınlık insanın hasta olmasının da nedenidir.

“Aslında ruhun hastalığının nedeni bedenin kendisidir. İnsanlar ona hasta biriymiş gibi değil kötü (κακός) biriymiş gibi bakarlar. Oysa aşırı derecede cinsel istekte bulunmanın nedeni bir ruh hastalığıdır. Bu hastalık kemiklerdeki gözeneklerin fazla olmasından ve gözeneklerde bedeni nemlendiren bir tözün varlığından kaynaklanır. Bazen haz konusundaki aşırı istek insan bilerek kötülük (κακῶν) yapıyormuş gibi algılanır, oysa hiç kimse bilerek kötülük (κακός) yapmaz.” (Platon, 2015, fr.86d)

Bedenin neden olduğu hastalıkların ruhu da etkilediği ve onu kötü olana sürüklese dahi kişiyi kötü olarak adlandırmanın doğru olmadığı belirtiliyor. Her şeyin aşırılığı beden yüzünden bir baştan çıkarma olduğu için cinsel aşırı istek beden, ruhu ve aklı bozması

nedeniyle gerçekleşmektedir. Bedenin getirdiği hazza ve tutkuya aşırı düşkünlük durumu insanı delilik veya akıl yetersizliği²¹ durumuna getirebilir. Bu aşırılık durumları ruhun üç bölümünden ikisini aşırı derecede bozarak tanrısal olan akıl kısmını bulanık bir durumda bırakmaktadırlar. Aklını kullanma yetilerini tamamen kaybeden kişideki ruhun diğer iki bölümü, ölene kadar kötü eylemler içerisinde bulunacaktır. Bu durumda delilik denilen durumun ruhun akıl bölümünü tamamen yalnız bırakılması olarak düşünebiliriz. Kötü eylemler nedeniyle bozulan beden, duyuları da kötü şekilde akla ileterek onun algılamasını ve bilgi edinmesini engelleyecektir. Platon bu aşamada dahi kişiyi koruma altına alarak kötülüğü bilgisizliği nedeniyle yaptığını tekrar belirtir. Bu Platon'un en sık tekrar ettiği argümanlarından birisidir.²² Ancak bu yine de kişiyi ahlaki sorumluluklarından kurtarmayacaktır. Çünkü birey hayatını iyi olana göre hazırlamalı ve erdemine uygun olan entelektüel faaliyetlerini aksatmadan aklını beslemelidir. İnsanın başına gelen her hastalık kötü olarak anılır ancak en kötüsü akla zarar veren deliliktir. Ruhun ölümlü olarak anlatılan istek ve arzu kısımları kendi başlarına her zaman düzensizlik yani kötülük üretecektir. Bu durum ruhun bu bölümlerinin doğasıdır. Düzen sağlayacak olan hareket, dışarıdan gelecek bir hareket, bir müdahaledir. Tıpkı Demiurgos'un düzensiz halde bulunan maddeye şekil vererek düzene sokması gibi insan da verilen akıl kısmı ile diğer iki kısmını düzene sokmalı ve onlarla birlikte bir orantı, uyum, ölçü oluşturmalıdır. Bu durum akıl, yani iyi olan şey için bir zorunluluktur. Ancak diğer bir yandan ruhun istek ve arzu kısımları zorunlu olarak akla uygun hareket etmeme eğilimi taşıyacaktır.

Düzenli hareket, sabit yıldızların ve dünya ruhunun düzenli hareketi ile ortak bir akıl iradesi paylaşmaktadır. (Platon, 2005, fr.38e-39b) Göksel hareket tarzı insan ruhu için uyulması gereken bir model niteliği taşımaktadır. Timaios metninin ön plana çıkan önemi, göksel olayların teolojik bir açıklama ile birlikte anlaşılır hale getirilmesidir. Göksel hareketler dairesel bir hareket düzeni içerisinde sonsuz bir uyum içinde dönmektedir. Dairesel hareket tanrısal olarak kesintisiz bir düzen içinde gerçekleşmektedir. Ancak tanrısal kabul edilen göksel hareket doğrusal bir hareket olsaydı sonsuz ve süreklilik düzenini barındıramayacaktı. Bu nedenle dairesel hareket iyi

²¹ 86b'de yer alan fragmanda kavram ἀνοία (anoias) olarak geçmektedir. Bunama, anlayış eksikliği ve delilik anlamlarına gelmektedir.

²² Protagoras 345e, Gorgias 509e, Timaeus 86d, Yaslar 731c

olarak konumlandırılır. Diğer sonsuz olmayan hareketler tanrısal olamayacağı için düzensiz yani kötü olacaktır.

Diyalog bizlere kötü olanın hareket ile ilgili olduğunu anlatmaktadır. Platon, Homeros, Hesiodos ve Orpheus'tan farklı ancak içerisinde Olimpos tanrılarının da bulunduğu bir kozmoloji sunmaktadır. Bu kozmolojiyi oluşturan tanrısal varlık olarak demiurgos düzensiz halde bulunan maddeyi kendisine benzeterek düzene sokmaktadır. Bu noktada Demiurgos'un bizzatı iyi ideasını temsil edip etmediği açık değildir. Ancak onun varlığı iyi ve eylemleri de her şeyi iyi yapmak üzerinedir. Kozmolojik olarak bir şeyin iyi veya kötü olmasının anlamı düzenli hareket veya düzensiz hareket olarak anlaşılmaktadır. Düzensiz hareket eden madde ve düzen veren Demiurgos'un varlıksal önceliği belirsizdir. Platon iki hareket biçiminin ezeli olarak var olduğunu anlatmaktadır. Demiurgos'un şekil verirken her şeyin ölümsüz ve tanrısal olmasını istemediği için en iyi olandan daha az iyi öz taşıyacak şekilde bir sistem var etmiştir. Bu nedenle kozmolojik anlamda kötü (kakos) teriminin kullanılmadığını görmekteyiz. (Sattler, 2021, s. 37)

Alt tanrılar tarafından oluşturulan insan, bilinçli olarak düzensizlik içerisinde bulunan bir yapıda var edilmiştir. Ruhun yalnızca akıl kısmı demiurgos tarafından kalan tanrısal ölümsüz öz ile oluşturulduğu için ruhun diğer iki bölümü düzensiz hareket içinde kalmaktadır. Kötü (kakos) insanın yapıp etmeleri üzerinden ahlaki bir konuma ulaşmaktadır. İnsanda bulunan ruhun akıl kısmı, dünyanın ruhu ve sabit gezegenlerdeki ruh ile bağlantılıdır. Akıl ortak olarak bir hareket biçimi için eyleme geçmek istemektedir. İnsanın yapıp etmeleri ruhun tanrısal olan akıl kısmının diğer iki bölümü kontrol edip edememesi olarak gelişmektedir. Kötü (kakos) durum tam olarak ruhun kendisinden kaynaklanmaktadır. Ruhun akıl kısmı sürekli olarak iyi olan şeylerin yapılması için ruhun iki kısmı ve onlara bağlı hareket eden bedeni yönetmeye çalışmaktadır. Ancak aklın kontrol sağlayamadığı durumlarda ruhun maddeye yatkın olan ölümlü kısmı istek ve arzu, maddi olarak onlarla uyum içerisinde olan beden ile hareket ederek kötü (kakos) olan şeyleri gerçekleştirmektedir. Aklın yönlendirdiği düzenli hareket taşıyan iyi şeyler çocukluktan itibaren kişiye eğitim ile verilmeli aksi halde kendi haline, doğal duruma bırakılacak kişiler akıllarını nasıl kullanacağını öğrenemediği için kötülüğe savrulacaktır. Ancak bu insanları kötü olarak bilmemiz bu insanların kötü olan eylemi bilerek yaptıklarını göstermemektedir. İnsanların bilerek kötülük işleyemeyecek olmaları, kötünün epistemolojik bir karşılığının olmamasından kaynaklanmaktadır. Düzensiz olan

şey sabit olmadığı için bir bilgisi de olmayacaktır. Bu nedenle insanlar kötü olanı asla bilemez ve bilinçli olarak ona göre davranamaz. İnsanlar öldükten sonra hayatlarını iyi olan düzen ve uyuma göre yaşadıysa daha iyi bedenlere girebilir. Ancak kötü (kakos) düzensiz ve uyumsuz bir hayat yaşadıysa daha aşağı bedenlerde yaşamak için yeniden bedene koyulacaktır. Demiurgos, insanı bir mücadele alanı içerisine yerleştirmiştir. Dünya alanı insan için bir sınav, erginleşme ve tanrısal olana göre hareket etme alanıdır.

5.3. Yasalar Eserinde Kötü Kavramı

Platon'un son dönem diyalogları arasında bulunan Yasalar eseri yazdığı en önemli siyasi metin olarak görülmektedir. Platon'un yasa üzerine tartışması ilk olarak Minos diyalogunda karşımıza çıkmaktadır. Bu diyalog yasanın oluşum ve onu oluşturanların soruşturulduğu ilk metindir. Minos diyalogunda ilk yasa koyucu her şeyin yaratıcısı Zeus olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon daha sonra yasa yerine devlet üzerine konuşarak insanları iyi olana yöneltecek teorik bir devlet sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Yasalar eseri ile de bu devlet sisteminin nasıl işleyeceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Diyalog içinde Sokrates'in yer almadığı tek metindir. Devlet diyalogunda adalet erdemi üzerinden iyi olana ulaşmak üzerine kurduğu sistem yasalar da yine erdemler üzerinden şekillenecektir. Devlet eserinde toplumun her sınıfına özgü erdemler belirlenmiş ancak o erdemlerin içinde dindarlık bulunmuyordu. Girit şehrinin yasa koyucuları, yasa konusunda tanrılara danıştıkları için örnek gösterilmektedir. Çünkü tanrısal olan bir yasa, Zeus veya Apollon'dan alınmış olsun ikisi de adil yasalar olacaktır. Çünkü adalet erdemi, ölçülülük, cesaret ve bilgelik erdemleri gibi iyi olana yöneltmek için bulunmaktadır. Bu noktada kanun koyucu tanrısal yasalar ile insanların devlette iyi ve mutlu yaşamalarını amaçlamaktadır.

Platon Yasalar eserinde yeni bir erdem anlayışı ortaya çıkartarak insanların yasa ve ceza ikileminde kötü olan şeylerden kurtarmak için insanları zorlamak zorunda kalmıştır. Gorgias diyalogunda cezanın kişiye gerçekten acı çekirtmesi gerektiğini belirtir. Çünkü insan ancak acı çekerek yaptığı kötü eylemleri yapmama durumuna geçebilir. Bu acı çekme durumunu halk da görmeli ve kötü olan şeylere yönelmek isterlerse akıllarına acı çecekleri gelmelidir. (Platon, 2016, fr.325b) Kişiyi yaptığı kötülüklerden arındırmak için uygulanacak ceza bireye yönelik bir hınç, intikam amacı taşımamalıdır. Bu noktada suç işleyen kötü kişiler iki gruba ayrılarak incelenmektedir. (Platon, 2016, fr.731b) İlk

olarak kötü olan ancak iyileştirilebilecek olan insanlar. İkinci olarak kötü olan ancak iyileştirilemeyecek durumda olan insanlar. Kötü karakterleri düzeltilemeyen insanlar hem kendileri adına kötülük yaparak ruhlarına daha fazla zarar vermemeli hem de toplumu bozmamaları için idam edilmeleri gerekmektedir. İyileştirilebilecek olan kötü karakterli insanlar onları kötü olan ruhsal hazlarından kurtaracak ve arındıracak ceza alacaklardır. (Platon, 2016, fr.731c) Çünkü iyileştirilenlerin ruhları hasta olduğu için ruhlarındaki denge ve uyum akıl aracılığı ile düzenlenebilmektedir.

“Bütün kötülüklerin (κακῶν) en büyüğü birçok insanın ruhunda yaradılıştan vardır... "her insan kendini sever, böyle olması da gerekli ve doğrudur" denmesi de bunu gösterir. Aslında bütün yanlışlarımızın nedeni, her zaman insanın kendini fazla sevmesidir. Çünkü seven sevdiğine karşı kördür, böylece adil, iyi ve güzel şeyleri yanlış değerlendirir.” (Platon, 2007, fr.731e-732a)

Timaios diyalogunda ruhun kendi yapısından kaynaklanan kötü (kakos) olma durumu Yasalar eserinde kendisini devam ettirmektedir. Devlette yaşayan vatandaşların neyin iyi ve neyin kötü olduğuna dair kesin yargıları olması beklenmektedir. Bunun vatandaşlarda gerçekleşebilmesi için çocuk yaşlarda oyun oynarken dahi erdemlerin ona erdemli kişiler tarafından sistemli bir şekilde aktarılması devlet diyalogunda da gördüğümüz gibi hayati önem taşımaktadır. (Platon, 2007, fr.643e) Bu nedenle iyi bir vatandaş aynı zamanda iyi bir insan olacaktır. İnsanlar kendi başlarına iyi olma çabasına girerse bu başıboş, düzensizlik yerini kötülük dolu bir duruma bırakacaktır. Bu nedenle devlet iyiye nasıl ulaşılacağına dair ortak bir yol belirleyerek birliktelik ve yurttaşlık bilinci vermektedir. Yasa koyucular ve mevki sahiplerinin, yasalara olan bağlılıkları vatandaşlardan daha fazla olmalı çünkü onlar halkın örnek alarak davranışlarını düzenleyeceği kişilerdir.

“Yöneticiler geceleri kentte uyanık durmakla, düşman olsun yurttaş olsun, kötü (κακοί) kişilere korku salarlar, adaletli ve sağduyulu kimselerin hayranlığını toplarlar ve saygı görürler, kendilerine ve tüm kente yararları dokunur.” (Platon, 2007, fr.808c)

Bu nedenle akıl ile içselleştirilen yasalar toplumun devlet aracılığı ile iyi olana yönelmesine katkı sağlayacaktır. Adil bir devlet adil kişiler ile mümkün olacaktır. İnsanların tanrısal adalet tarafından yönetildiği dönemleri örnek vermek için Platon, Hesiodos'un soylar mitini kullanmaktadır.

“Kronos biliyordu ki, hiçbir insan yapısı, kendini bilmezliğe ve adaletsizliğe sürüklenmeden insan işlerini kendi başına yönetmeye yeterli değil. İşte böyle düşündüğü için, o zamanlar kentlerimize insanları değil, daha tanrısal, daha üstün soydan gelme daimonları yönetici ve kral olarak getirmiş.” (Platon, 2007, fr.713b)

İnsanın kendi yapısından kaynaklı kötülük ve bozulma eğilimi tanrısal olarak ifade edilmiştir. Bu yüzden tanrı yönetimi daha iyi yani daha tanrısal olan daimonlara vermiştir. Platon mitik hikâyeyi insanların tanrısal yasalara uyması gerektiği ile temellendirmektedir. Aksi halde insanın kendi başına gerçekleştireceği yönetme, yasa koyma durumları her zaman için felaket ve kötülük getirecektir. Eğer yasa koyucular bu şekilde bozulmuş ise koruyucu sınıfı kötülükten kaçmak için devleti terk ederek kendilerini kurtarmalıdır. Aksi halde iç savaş çıkması gerekecektir. Kötü (kakos) yönetilen devlet ruhun akıl dışında kalan kısımları ile yönetilen devletlerdir.

Platon vatandaşların bir arada yaşama kültürünü daha iyi sağlayabilmek adına topluca yapılacak dini ve geleneksel anma, eğlence gibi uygulamaların yasal olarak bulunması gerektiğini belirtir. Bu durum geleneksel olanın, iyi olana yönlendirdiği sürece devam etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. “iyi bir devletse, barış içinde yaşar; kötüyse (κακή), iç ve dış savaşlardan kurtulamaz.” (Platon, 2007, fr.829a) Din bu noktada adalet ile beraber anılmaktadır. Gerçekten mutlu olacak kişi erdemlere ulaşmış olsa da adalet ve dindarlık eksik ise gerçekten mutlu olmayacaktır. Bu nedenle vatandaşlar adil ve dindar olmaları gerektiği bilinci ile eğitilmelidir. Çünkü bu gibi vatandaşları iyi olana yönlendiren durumlar kötü olan birisi için kötü olacaktır. Platon burada iyi ve kötü olanı bireysel bakış açısı üzerinden bizlere sunuyor. İyi olan birisi içinde herhangi bir erdemsizlik kötü olacaktır. Sonuç olarak kötü olan kişilerin başlarına gelen kötülükler onlar için iyidir. (Strauss, 1977, s. 27)

Platon bilgelik kavramı için iki erdemin birlikteliğini kabul etmektedir. Bu erdemler dindarlık ve adil olmaktır. Dindarlık halkın belirli konuda bilgilenmesi ile gerçekleşebilecektir. Ruhun varlığında bulunan, ölümsüzlük ve var olan şeyleri düzenli hareket ile iyi olana yöneltmesi dindar olmayan kişilere anlatılmalıdır. Dindar olmayan vatandaşlar bir tanrıya inanmadıkları için iyi olan ve iyiye yönlendiren buyrukları da dinlemeyecektir. Dindarlık burada bir ölçüt haline gelmektedir. Vatandaş veya yönetici gerçekten erdem sahibi olmak istiyorsa dindar olmak zorundadır. Dinsiz olan vatandaşlar

da iyi ahlaka sahip olabilir ve toplum adına güzel işler yapabilir. Ancak yine de bu kişide bir bağlılık olmayacaktır. Bu nedenle yasalar ile cezalandırılır.

"Biri sözleriyle ya da hareketleriyle bir dinsizlik suçu işlerse, tanık olan kişi onu yöneticilere bildirerek yardımcı olsun; bu bilginin ulaştığı ilk yöneticiler de onu yasa uyarınca bu davalar için kurulmuş mahkemeye çıkarsınlar." (Platon, 2007, fr.907e)

Dinsizlik kendi içinde bölünse de Platon için temel anlamda kötülük potansiyeli taşımaktadır. Bu kişiler neyin övülmeye neyin kınanmaya değer olduğunu tam olarak öğrenememiştir. Bu verilecek eğitim ile veya ceza ile onlara öğretilecektir. Kazandırılacak utanma duygusu onların toplum içindeki davranışlarını düzenleyecektir. Platon için kişideki utanma duygusu tanrısal bir korku duygusundan kaynaklanmaktadır. (Platon, 2007, fr.671d) Bu duyguyu taşımayan kişilerden her türlü ahlaksızlık ve kötülük ortaya çıkabilmektedir. Bu temel duygu Homeros için de toplum düzenleyici bir duygu olarak geçmektedir. Platon yasalara uygun davranmayan kişileri ceza olarak toplum önünde küçük düşürme, onurlarını kırma durumunda bırakır. Kötülük işleyen kişilerin başına gelecek şeyler hakkında kokutucu mitsel hikâyeler anlatarak insanların ruhlarındaki davranışları kontrol etmesini ve bastırmasını amaçlamıştı. Platon için önemli olan vatandaşlara iyiye öğretmek ve tanrısal olanın evrendeki düzenleyici rolünü kabul etmelerini sağlamaktır. Bu durum bütün vatandaşlar için temel bir düşüncedir. Çünkü yasalara verilen saygın statü, bu yasaların tanrıdan geldiği iddiasına bağlıdır. Vatandaşlar, bu nedenle, tanrının var olduğuna ve insan işlerine müdahale ettiğine inanmadıkça, bu yasalara yeterince saygılı olmayacaklardır. Atinalı'nın diyalogun kapanış sözlerinde, yıldızların düzenli hareketini tanıyan hiç kimsenin tanrıların varlığını da inkâr edemeyeceği hakkındaki konuşması durumu açıklamaktadır. (Platon,2007, fr.967c) Bu tanrısal hareketi insanın ruhundaki akıl kısmının anlaması beklenmektedir. Tanısal olan her şey gibi tanrısal olmayan şeylere ruhun deneyimine açık haldedir.

"ruhun yapısındaki bir duygu ya da öge öfkedir; yaradılıştan var olan, kavgacı ve başa çıkılmaz bir dürtüdür, akıl dışı bir güçle her şeyi altüst eder. Ama haz için, öfke ile aynı şey olmadığını söylüyoruz, bunun tersi bir güçle egemenlik kurup, insanı zorla değil, aldatarak kendi istediğini yapmaya ittiğini ileri sürüyoruz." (Platon, 2007, fr.863b)

Platon yasalar için ruhun üç parçalı yapısı üzerinde çok fazla durmaz bunun yerine toplumsal davranış ve etkileri göz önüne alarak hareket eder. Kötü ile ilgili anlatılması

gereken bir konu olduğu zaman ruhun bölünmüş yapısına atıfta bulunur. İnsanların ruhlarındaki akıl dışında kalan bölümler yasa ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Akıl ise yasaları anlaması ve ruhu yönetmesi için eğitilir.

“bütün eylemlerin ruhla dolu olduğunu, içlerinde her türlü erdemle kötülüğün (κακία) bulunduğunu, ruhla beden bir kez yaratıldıktan sonra artık yok olmadığını ama yasaya göre tanrılardaki gibi sonsuz da olmadığını gördüğü için – çünkü ikisinden biri bozulursa, canlılar hiçbir zaman oluşamazlardı-, ruhtaki iyiliğin yapısı gereği her zaman için yararlı olduğunu, kötülüğün (κακία) de zarar verdiğini düşünmüştür.” (Platon, 2007, fr.904)

İnsanın dünyadaki varlığı için beden nasıl gerekliyse, insanın dünyada iyi olana göre yaşaması için de bir iyi bir devlete ve iyi düzenlenmiş yasalara ihtiyacı vardır. Metinde Atinalı konuşmacı ruhun bozuk kısımlarını sürekli kötü olan ile ilişki içerisinde tutar. İnsanın kötü olan eylemlere yönelmesi sürekli olarak bu ruh yapısının nedenidir. Yasalar eseri ile ruhun kötü olan şeylerin nedeni olduğu görüşü kendisini tamamlamaktadır.

SONUÇ

Homeros'un metinlerinden başlayarak izini sürdüğümüz kötü (kakos) terimi, Platon ile birlikte korkak anlamından uzaklaşarak kötü anlamı ile bütünleşmiştir. Homeros bizlere soylu insanların erdemleri ile toplumsal bir ahlak düzeni göstermeye çalışmıştır. Kötü (kakos) teolojik anlamı ile Homeros ve Hesiodos için hem tanrıdan gelenler hem de insanın kendi başına açtıkları olarak bölünmektedir. Orpheus düşüncesinde de tanrısal bir kötülük kabul edilmektedir. Platon için kötü (kakos) kavramı iyinin karşıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruh kavramı Homeros ve Hesiodos için bir gölge niteliği taşımaktadır. Bu açıdan Platon'un ruh anlatısı Orpheus'un anlatısı ile benzer görünmektedir. Aynı şekilde ruhta kötü (kakos) olana yönlendiren düzensiz bir kısmın bulunması ve bu düzensizlikten tanrısal yöntemler kullanarak arınma düşüncesi de birbiriyle örtüşmektedir.

Homeros, Hesiodos, Orpheus ve Platon için en ortak görüşlerden birisi, insan için kötü (kakos) olmasaydı insanında yeryüzünde var olmayacağı görüşüdür. Homeros ve Hesiodos bu görüşü Zeus'un yanındaki kavanozlar ile mitsel bir hikaye anlatarak her insanın kaderine kötü bir pay düşmek zorunda olduğundan bahsetmektedir. Platon insanın kötü (kakos) durumu için alt tanrıları sorumlu tutmaktadır. Orpheus ise kötülüğü tanrısal yaratım olarak görür ancak bu durum istem dışı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu durumun tanrısal olarak geldiği kabul edilse de yaşanan hayat insanlar için bir sınav niteliğinde görülmüştür. Homeros, Hesiodos, Orpheus ve Platon hayatın kötü olana karşı tanrısal bir mücadele olduğunu da kabul etmişlerdir. Bu nedenle erdemler iyi olana yönlendirdiği için insanlara tanrısal bir davranış modeli sunmuştur. Adalet, cesaret, bilgelik, utanma, onur gibi erdemler Homeros ile karşımıza çıkmış, kısmen Hesiodos, sistemli olarak ise Platon düşüncesinde olgunlaşmışlardır. İnsanı kötü olandan uzak tutmak için gerekli olan bu erdemler Homeros için soyluların temsilinde iken Platon ile çocuk yaşta eğitim alarak insanların öğrenebileceği şeylerdir.

Platon insanın kendi başına durumunda, erdemlere toplumsal baskı veya bireyin aklını kullanarak ulaşması zorluğunu bir devlet sistemi içerisinde çözmeye çalışmıştır. Parçalı ruh anlayışı Homeros, Hesiodos ve Orpheus düşüncesinde karşımıza çıkmamaktadır. Platon kendi içinde kısımlara ayrılan ruh anlayışı ile kötü olan şeylerin kaynağını ruhun belirli bir bölgesine indirgeyebilmiştir.

Platon devlet diyalogunda Homeros ile aynı görüşü paylaşarak yöneticilerin adalet erdemine sahip olması gerektiğini anlatır. İnsanlar yalnızca iyi bir devlet içinde yaşarlarsa kendilerini kötülüklerden koruyabileceklerdir. Bu aşamada ruh anlayışı ile beraber oluşan devlet sistemini, devletin kısımları ile ruhun kısımlarına bezer şekilde yapılandırmıştır. Phaedrus eserinde at arabası örneği ile anlatılan ruh yapısı, aklın kontrolü olmadan ruhun kötü olana yöneleceğini göstermektedir. Platon'un devlet sisteminde vatandaşlar, ruhlarını ve ona bağlı olarak bedenlerini kontrol edebilmek için devlet tarafında verilen görevleri yerine getirmelidir. Devlet yapısı, erdemlerin toplum içinde eğitim ile vatandaşlara aktarıldığı bir bütündür. Toplumun her sınıfı kendine uygun olan erdemi taşıyarak işini en iyi olacak şekilde yapmalıdır. Bu durum kişilerin kendilerine uygun olan erdem ile iyi olana yönelmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle örneğin koruyucu sınıfından bilgelik erdemini taşıması beklenmemektedir.

Ruhun yapısındaki çekişme Timaios diyalogu da kozmik bir zeminde açıklanır. Platon, düzenleyici bir tanrı olan demiurgos ile iyi kavramını özdeş kullanmaktadır. Asla kötü ile anılamayacak olan demiurgos, düzensiz haldeki maddeleri iyi olana yani kendisine benzeterek düzenlemiştir. Teolojik anlamda kötü (kakos) olarak kabul edilebilecek şey düzensiz haldeki maddedir. Platon özellikle kötü kavramını kullanmasa da düzenli ve düzensiz hareketin iyi ve kötü olana yol açtığını anlatmaktadır. Buradan yola çıkarak tezin ana konusu olan kötülüğün teolojik kökeni, bilinmeyen düzensiz maddedir. Var olan her şey demiurgos ve düzensiz madde ile oluşmuştur. Demiurgos ruhu oluşturarak ona akıl yerleştirmiş ve insanı, başına gelecekler hakkında bilgilendirmiştir. Bu noktada alt tanrılar tarafından oluşturulan ruhun ölümlü yani sürekli beslenmesi gereken arzu ve istek kısımları bedene yerleştirilmiştir. İnsanlar tanrısal olan akıl kısmının yönetimi ile kendilerini kötü olandan kurtarıp tanrısallaşabileceklerdir. Homeros, Hesiodos ve Orpheus düşüncesinde yer alan insanın bir mücadele, sınav alanı olarak dünyada bulunma durumları ortak bir düşüncede buluşmaktadır.

Platon, tanrısal yaratılışımızı anlatarak devlet içerisinde de insanların yasalar nezdinde dindar kişiler olmalarını istemektedir. Kötü olan şeylere yönelen insanlar topluma veya dine dair bağları zayıf ya da bağı olmayan kişilerdir. Yasa koyucular neyin iyi veya kötü olduğunu tanrısal bir kaynak ile belirlemektedir. Bu nedenle onların koyduğu yasalar her zaman için iyi olana yönelik olacaktır. Bu noktada Platon bireysel kötülükleri Devlet kitabı ile toplumsal olarak ele alırken, Timaios kitabı ile teolojik ve ruhsal açılardan kötü

olanı açıkladıktan sonra Yasalar eseri ile tekrar yeryüzüne inerek kötü olanı yasalar ile toplumdan uzak tutmaya çalışıyor. Yasalar eserinde dindarlık temel bir erdem ilkesi olarak kendisini gösteriyor. Bu ilke insanların günlük yaşantılarında iyi olana dair uyarıcı bir bağ olarak onları bir arada tutacaktır. Ancak dinsiz kimseler tamamen kötü görülmeseler de ruhları akıl kısmı ile sürekli hareket etmemektedir. Aklını kullanma yetisini tamamen kaybeden kişiler sürekli kötülük işleyecekleri için öldürülmeleri iyi olacaktır. Platon insanların birbirlerine karşı kötülük işlememeleri için homerik erdemleri yeniden düzenleyerek topluma yerleştirir. Temel olarak büyük düzensizlikleri tanı, küçük düzensizlikleri ise insanlar akılları ile düzene sokmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adam, J. (2021). *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri*. (Ö. Orhan, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Anonim. (1914). *Hesiod, Homeric Hymns, Epic Cycle, Homerica*. (E. White, Çev.) Cambridge: Harvard University Press.
- Apollodorus. (1921). *The Library*. (J. G. Frazer, Çev.) Cambridge: Harvard University .
- Aristophanes. (2011). *The Birds*. (G. G. Aimé, Çev.) By Unwin Brothers Limited.
- Autenrieth, G. (1891). *A Homeric Dictionary*. (R. P. Keep, Çev.) Nev York: Harper and Brothers.
- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten Önce Felsefe*. (O. Özügül, Çev.) İstanbul: Kabalet Yaymevi.
- Chingnell, A. P. (2009). *Evil A History*. Oxford: Oxford University Press.
- Chitwood, A. (2007). *Death by Philosophy; The Biographical Tradition in the Life and Death of the Archaic Philosophers Empedocles, Heraclitus, and Democritus*. Michigan : University of Michigan Press.
- Cicero. (2011). *Tanrıların Doğası*. (Ç. Menzilioğlu, Çev.) İstanbul: Kabalet.
- Forsyth, N. (2000). Paradise Lost and the Origin of Evil: Classical or Judeo-Christian? (Vol. 6, No. 4). International Journal of the Classical Tradition.
- G.S.Kirk, & Raven, J. (1977). *The Presocratic Philosophers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grziosi, B. (2006). *Homer*. Oxford: Oxford University.
- Guthrie, W. (1993). *Orpheus and Greek Religion* . New Jersey: Princeton University Press.
- Hesiodos. (1977). *Hesiodos Eserleri ve Kaynakları*. (A. Erhat, & S. Eyuboğlu, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hmeros. (1994). *Odyseia*. (A. Erhat, & A. Kadir, Dü) İstanbul: Can.
- Hmeros. (2008). *İlyada*. (A. Erhat, & A. Kadir, Dü) İstanbul: Can.
- Hume, D. (1995). *Din Üstüne*. (M. Tunçay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Ibycus. (1991). *Fragment*. (D. A. Campbell, Dü.) Cambridge: Harvard University.
- J.E.Harrison. (1908). *Prolegomena to the Study of Greek Religion*. Cambridge : Cambridge at the University Press.

- Kern, O. (2010). *Hellenicgods*. [www.hellenicgods.org: https://www.hellenicgods.org/orphic-fragment-32---otto-kern](http://www.hellenicgods.org/https://www.hellenicgods.org/orphic-fragment-32---otto-kern) E.T. 16/11/2022 adresinden alındı
- Kirk, G., & Raven, J. (1977). *The Presocratic Philosophers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kranz, W. (1984). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*. (S. Baydur, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Ksenophanes. (2019). *Fragmanlar*. (Y. Sev, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Kurihara, Y. (2000). *Plato on Evil- The Early and Middle Dialogues*. Irvine: University of California.
- Leartios, D. (2019). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MacIntyre, A. (1998). *A Short History of Ethics*. Indiana: University of Notre Dame .
- Ovidius. (1994). *Dönüşümler*. (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Parmenides. (2015). *Doğa Hakkında*. (Y. Sev, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Plato. (2000). *Timaeus*. (D. J. Zeyl, Çev.) Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Platon. (1995). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. Cimboz, Dü) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (C. Şentuna, & S. Babür, Çev.) İstanbul: Kabalcı.
- Platon. (2012). *Philebos*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say.
- Platon. (2014). *Protagoras*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say.
- Platon. (2015). *Phaidon*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say.
- Platon. (2015). *Timaios*. (F. Akderin, Dü.) İstanbul: Say.
- Platon. (2016). *Kriton*. (F. Öktem, & C. Türkkan, Çev.) İstanbul: Kabalcı.
- Platon. (2016). *Theaitetos*. (B. Akar, Çev.) Ankara: Bilge Su.
- Platon. (2017). *Sokrates'in Savunması*. (A. Çokona, Çev.) İstanbul: İş Bankası.
- Platon. (2022). *Lakhe-Lysis*. (A. Çokona, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Raham, D. W. (2010). *The Texts of Early Greek Philosophy*. Cambridge : Cambridge University Press .
- Sattler, B. M. (2021). *Ancient Ethics and The Natural World*. Cambridge : Cambridge University Press .

Sluiter, I., & Rosen, R. (2008). *Kakos, Badness and Anti-Value in Classical Antiquit*. Boston: Brill.

Strauss, L. (1977). *The Argument and The Action of Plato's Laws*. Chicago: The University of Chicago Press.

The Hymns of Orpheus. (1999). (T. Taylor, Çev.) Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Trust, J. P. (2022). Getty. [www.getty.edu: https://www.getty.edu/art/mobile/interactive/underworld/#/](https://www.getty.edu/art/mobile/interactive/underworld/#/) adresinden alındı E.T. 5/2/2023

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Furkan YANMAZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karabük Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Felsefe
Makale ve Bildiriler	
1. Furkan Yanmaz, İbrahim Halil Polat, “Diyaloglarda Yer Alan Sokrates’in Tablolar Üzerinden Felsefi Çözümlemesi”, 4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu 14- 18 Nisan 2021 Sempozyum Bildirileri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi.	